

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

SZAKDOLGOZAT

A 'hely' jelentésű képzők komparatív vizsgálata
a magyar és a finn nyelvben

Készítette:
Kelemen Ivett
VI. magyar-finnugor

Témavezető:
Dr. Hoffmann István

Debrecen
2008

Tartalomjegyzék

Bevezetés	4
I. A magyar helynévképzők vizsgálata	
1. A magyar helynévképzés fogalma	5
2. A helyet jelölő szavak szerkezete.....	8
2.1. A magyar helynevek szerkezete.....	8
2.2. A magyar földrajzi köznevek szerkezete	10
3. A magyar helynévképzők.....	13
3.1. Az <i>-ás/-és</i> képző	15
3.2. A <i>-d ~ -gy</i> képző.....	17
3.3. Az <i>-i ~ -j</i> képző.....	20
3.4. A <i>-ka/-ke</i> képző	23
3.5. Az <i>-ó/-ő</i> képző	25
3.6. Az <i>-s</i> képző.....	28
3.7. A <i>-cs</i> képző.....	33
3.8. A <i>-da/-de</i> képző	34
3.9. A <i>-mány/-mény</i> képző.....	35
3.10. Az <i>-n (-m ~ -ny)</i> képző	36
3.11. Az <i>-r</i> képző.....	37
II. A finn helynévképzők vizsgálata	
1. A finn helynevek vizsgálatának rövid története	38
2. A finn helynevek szerkezete	41
3. A finn egyrészes helynevek.....	42
3.1. A köznév és képző kapcsolatából létrejövő helynevek.....	43
3.2. Meglévő nevet és ehhez kapcsolódó szuffixumot tartalmazó helynevek.....	45
4. A finn helynévképzők használata, keletkezése	47
4.1. Az <i>-io/-iö</i> képző.....	48

4.2. A <i>-la/-lä</i> képző	51
4.3. A <i>-ma/-mä</i> képző	54
4.4. A <i>-ri</i> képző	54
5. A finn földrajzi közneveket és helyneveket alkotó képzők.....	55
Összegzés	69
Szakirodalom	72

Bevezetés

Jelen dolgozatban – mint azt a cím is mutatja – a magyar és a finn nyelvben előforduló azon képzőket kívánom górcső alá venni, melyeknek az adott nyelvekben 'hely' jelentés tulajdonítható. Annak ellenére, hogy a helynévrendszerről, mint nagyfokú állandóságot mutató rendszerről beszélhetünk, mégis nyilvánvaló, hogy a névadás egyes időszakában más és más helynévtípusok voltak jellegzetesek, általánosabbak. A régebbi nyelvben a helynevek létrehozásában gyakoribb lehetett a képzés, amelyet később az összetétellel történő névalkotás váltott fel, s ugyanez a tendencia figyelhető meg a földrajzi köznevek esetében is. Azáltal pedig, hogy a dolgozatban vizsgált két nyelvben a helynevek létrehozásának legfontosabb eszköztípusai megegyeznek a közszói elemkészlet gyarapítási formáival, egy sajátos párhuzam vizsgálatára is lehetőség nyílik. Céloom tehát a magyar és a finn helyet jelölő képzőrendszer belső viszonyainak, egyezéseinek, különbségeinek a feltárása.

Elemzésem során olyan kérdésekre keresem a választ, mint: Milyen különbségek, illetve hasonlóságok figyelhetők meg a magyar és a finn nyelv névalkotó szerepű képzőinek számában, jellegében és előfordulásában, vagyis milyen hasonlóságok és különbségek jelennek meg a két nyelv helynévképzési modelljében?

Dolgozatom két nagyobb egységből épül föl. Az elsőben a magyar helynévkutatás eredményeit mutatom be, míg a másodikban a finn névkutatás erre vonatkozó adatait ismertetem. A két egység felépítése szimmetrikus, vagyis egy rövid tudományos bevezetést követően először ismertetem a magyar illetve a finn helynevek szerkezetét, majd ezt követően részletesen bemutatom adott nyelv helyet jelölő képzőállományát. Az így kapott eredményeket a dolgozat legvégén összegezem.

I. A magyar helynévképzők vizsgálata

1. A magyar helynévképzés fogalma

A magyar helynévkutatásnak egyik sarkalatos pontját képezi a képzett nevek vizsgálata, elemzése. Jóllehet ez a feladat az átlagosnál is bonyolultabb, hiszen sokféle út vezethet egy-egy forma kialakulásához. Ettől függetlenül a magyar szakemberek tollából igen szép számmal kerültek ki e témakörben született munkák. Ez az érdeklődés érthető, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy képzett helynevekkel már szórványemlékeinkben is találkozhatunk, így mindenképp egy korai jelenségről van szó, ami jogosan kelthette fel a nyelvtörténész és a névkutató szakemberek figyelmét.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a magyar helynévtanosok véleménye sem egységes a helynévképzőkre, helynévképzésre vonatkozólag. A szakemberek többsége úgy véli, hogy a magyarban mindenképpen számolni kell olyan képzőkkel, melyek funkciója a névképzés, jelen esetben a helynév létrehozása. Azonban az ezen irányt képviselők között is mutatkozik egyfajta differencia a fogalmak használatát illetően, ami azonban nem lényegi különbség, mivel csak a *földrajzi név* illetve a *helynév* szinonimaként használt terminusokhoz való igazodást jelzi: így egyesek a „helynévképző” (KNEZSA 1949: 100–107; D. BARTHA 1958: 103, 104; KRISTÓ 1976: 85), míg mások a „földrajzi-névképző” (BÁRCZI 1958: 155; MEZŐ–NÉMETH 1972: 110, 130) fogalmat használják.

Arra a kérdésre, hogy valójában mit is nevezünk helynévképzésnek ugyancsak többféle elképzelés született az idők folyamán.

BENKŐ LORÁND *Nyárádménte földrajzinevei* című munkájában már felhívja a figyelmet arra, hogy nem minden helynévben előforduló képzőt tekinthetünk helynévképzőnek: ”Földrajzi nevekben ugyanolyan arányban szerepelnek a képzőkkel alakult közszók, mint a köznyelvben. E szavak képzői azonban nem földrajzinevi, hanem köznyelvi funkciójúak. Így a földrajzinevek alaktani vizsgálatának határán túl esnek” (1947: 40).

B. LŐRINCZY ÉVA az *-s ~ -cs* képzős neveket vizsgálva szintén leszögezi, hogy a képzők és képzőbokrok csak abban az esetben töltik be a képző funkcióját, amíg szótóhoz járulnak. Az így létrejött szóból alkotott másik szóban már nincs meg ez a fajta funkció. Ha például bizonyos személynév létrehozásában képző is szerepet játszott, s ez a személynév – „bizonyos helynévadási gyakorlat szerint” – úgy, ahogy volt, helynévvé vált, akkor ebben a folyamatban a képzőnek semmiféle szerepe nem volt (1962: 83).

INCZEFI GÉZA *A névadás ökonomiája a föld megnevezésében* című tanulmányában BENKŐHöz hasonlóan – de az ő meghatározását már valamelyest kitérítve – azokat a neveket tekinti képzetteknek, amelyeknél egy köznévi képző hozzájárulása után földrajzi névvé (vagy annak részévé) válik (1966: 77).

Érdekes azonban, hogy mindkét szerző figyelmen kívül hagyta a fent említetteket, s elemzéseikben olyan nevek is bekerültek a vizsgált elemek közé, mint *Akácos, Árpás*, melyek közül egyik sem felel meg a megadott definícióknak. INCZEFI ezt úgy próbálja kompenzálni, hogy amennyiben a *nyíres* köznévi névben szerepel, akkor azt képzett névnek kell tekinteni. Ezzel azonban semmiképp sem érthetünk egyet, hiszen itt tulajdonképpen a már képzett közszó válik tulajdonnévvé. INCZEFI meghatározásában fennakadást okoz a képzővel létrejövő névrész is, hiszen az a névalkotás szempontjából másodlagos, s „el kell különítenünk a névegész szempontjából meghatározó képzőktől” (vö. TÓTH V. 1997: 149). Ez a probléma már BENKŐnél is megjelenik, hiszen az *-i* képző bemutatására olyan példákat hoz, mint *Udvarikicsi, Vajájpatak* (BENKŐ 1947: 41). A fentiek alapján azonban az *Udvarikicsi*-ben szereplő *Udvari* névrész *-i* képzője a névvé válás folyamatában nem meghatározó szerepű.

Évekkel később INCZEFI azonban már pontosított korábbi definícióján, vagyis képzett neveknek azokat a neveket tekintette, „amelyek képzők hozzátétele útján válnak földrajzi nevekké, tehát a képző szerepe a névképzés. Azokat a származékokat figyelmen kívül hagyjuk, amelyek csak közné-

vi szerepükben képzettek (*forrás, kaszáló, lapos*)” (1970b: 313). Vagyis a két meghatározás közötti különbséget az adja, hogy míg a korábbi értelemezés során mindenfajta képzővel alakult helynevet képzettnek tekint, úgy az utóbbi már csak a nevek alkotására szolgáló képzőkkel létrejött neveket tartja képzett neveknek.

A vélemények a tekintetben is megegyeznek, hogy a képzett helynevek elsősorban közszavakból jöttek létre, ritkábban személynevekből. JUHÁSZ DEZSŐ azonban felhívja a figyelmet egy érdekes jelenségre, s erre bevezeti az ún. túlképzés fogalmát, amelynek során egy már meglévő helynévnek úgy alakul ki újabb változata, hogy helynévképzővel látják el: *Nyír* > *Nyírség*, *Erdély* > *Erdélyiség* (1988: 31). Ezen példákat figyelembe véve probléma merülhet fel a TNyt. azon állításával kapcsolatban, mely szerint a közszavak és a tulajdonnevek képzése funkcionálisan eltér egymástól, mivel míg a közszavakhoz kapcsolódó képzők célja a jelentésmódosítás, addig a tulajdonneveket alkotó képzők funkciója az azonosítás (TNyt. I, 249). Jelen esetben ugyanis az *Erdély* helynév már önmagában is azonosít. A hozzá kapcsolódó *-ság/-ség* képzőnek tehát sokkal inkább a jelentésbővítés lehet a célja, vagyis a képzett alak, már nem csak az adott helyet jelöli, hanem annak egész környékét is. Tehát itt a képzőnek – jóllehet tulajdonnevet alkotott – egyfajta gyűjtőnévi funkció feltételezhető, amely köznevek képzésében igen gyakori (*népség, elnökség, vezetőség*).

A fent említetteket figyelembe véve a helynévképzővel történő névadást a továbbiakban HOFFMANN ISTVÁN meghatározása szerint értelmezem, vagyis „olyan eljárás-ként definiálhatjuk, amelynek során az adott helysora helynévi, tulajdonnévi státusa azáltal teremődik meg, hogy egy tőmorfémához (morfémakapcsolathoz) helynévképzőt illesztünk. A helynévképzővel történő névalkotást helynévképzésnek, az így létrejött helynevet képzett helynévnek nevezzük” (1993: 75).

Ezzel szemben állnak azok a szakemberek, akik úgy vélik, a magyar nyelvben nem beszélhetünk olyan képzőkről, melyek funkciója a névképzés. Ennek ismert képviselője HAJDÚ MIHÁLY, aki valamivel „radikálisabb” el-

veket vall, ugyanis véleménye szerint a „helynévképző” és „személynévképző” meghatározás csupán zavaró tényező. Nézetét azzal indokolja, hogy: „Névelméletileg elképzelhetetlen, hogy egy közszó természetes úton, tehát a népi nyelvhasználatban csak azért változzék alakilag, hogy tulajdonnévként lehessen használatos. Ez csak mesterséges (tudatos) tevékenység következtében történhet meg.” (1981: 162). A helynévképzésnek a névalkotásból való illetően módon történő kiiktatását azonban nem fogadhatjuk el, mivel – ugyanezen logikával élve – a névalkotónak semmi oka nincs rá, hogy a rendelkezésére álló nyelvi eszközök közül kirekessze a képzőket, s ezzel együtt elhagyja a képzést, mint helynevet létrehozó műveletet.

A helynévképzővel kapcsolatos – fent bemutatott – problémák valójában azért merülhetnek fel, mert a magyarban a képzésben résztvevő közsói és tulajdonnévi képzők nem válnak el élesen egymástól.

2. A helyet jelölő szavak szerkezete

2.1. A magyar helynevek szerkezete

A magyarban a helyneveket szerkezetük alapján két fő csoportra oszthatjuk: egyszerű és összetett helynevekre. A helynevek szerkezetének vizsgálatával már INCZEFI is foglalkozott. Alapvető osztályozási szempontnak tekinti, hogy a vizsgált földrajzi névben szerepel-e egy másik helynév. Egyszerű földrajzi névnek azokat tartja, „amelyek kisebb önálló egysége nem lokalizálható önálló földrajzi névként a tér valamely meghatározott helyére” (1970a: 22). Ezek lehetnek egytagúak (*Fok*) vagy többtagúak (*Babályhalom*). Az összetett nevek egy egyszerű földrajzi nevet és valamilyen köznévi tagot tartalmaznak (*Kövesdere*, *Kövesdfokja*) (uo.).

INCZEFIT megelőzően KÁZMÉR MIKLÓS is két fő névrészt különített el, s ezeket *alapelem*-nek és *megkülönböztető elem*-nek nevezte. Alapelemnek tekinti „azokat a földrajzi neveket, amelyeket az elnevező közösség elsődlegesen használt fel tájékozódási igényeinek kielégítésre, tehát amelyek önmagukban, más determináns nélkül is alkalmasak földrajzinévi funkció

betöltésére (*Folyó, Legelő*)” (1957: 6). „Megkülönböztető elemek azok a névalkotó eszközök, amelyet az elnevező közösség a meglévő földrajzi tulajdonnevek és ezzel együtt a jelölt tájrész differenciálására (*Körper: Kiskörper, Alsókörper; Lajma: Lajmahát*), vagy a meglévő földrajzi köznevekkel társítva új névadásra használ fel (*Bírósziget, Papföld, Öregerdő*)” (uo.). Ezen kategóriákat tehát a névadásban betöltött szerepük szerint különbözteti meg. Értelmezésüket azonban jelentős mértékben megnehezíti, hogy definíciójukban keverednek a történeti és a leíró szempontok. Az alap-elem nála egyrészt keletkezéstörténeti (névátvételek), másrészt lexikológiai (földrajzi köznevek) kategória. Mivel jelen esetben az alap-elem és a megkülönböztető elem nem az egyes konkrét nevek szerkezetének meghatározott része, hanem a névrendszer elemkészletének egy-egy rétege, így kénytelen beiktatni a kettős funkciójú elemek csoportját is, amelyek szerepelhetnek alap- és megkülönböztető elemként is. Ebbe a csoportba sorolja az *-s* képzős szavakat (*Hódas, Szedreskert*), ám ezeken kívül tulajdonképpen minden névfunkciót kifejező névrész állhat olyan szerepben, amely rá elsődlegesen nem jellemző, például *Tórét* ’tó mellett lévő rét’.

Némi módosítással ugyan (*alapelem–meghatározó elem*) de INCZEFI is átveszi a KÁZMÉR által használt terminusokat. Fontos azonban megjegyezni, hogy ő a két névrész egymásra vonatkozását hangsúlyozza (HOFFMANN 1993: 52). INCZEFINÉL „az alapelem mint az azonosító funkció legfőbb hordozója alkotja a tipológia fő alkategóriáit, a meghatározó elem pedig ezen belül alcsoportot eredményez” (1970a: 73).

HOFFMANN ISTVÁN a *Helynevek nyelvi elemzése* című munkájában egy, az eddigi helynévelemzésektől eltérő, korszerű, többszintű elemzési rendszert mutat be, mely napjainkig a legelfogadottabb. A korábbi elemzési gyakorlatok során gyakran keveredtek egymással a szinkrón és a diakrón vizsgálatok. Ezek eredményei semmiképp sem alábecsülendők, de mégsem tudtak egységes és modern helynévtipológia kialakulásához hozzájárulni. Ez az új elemzési modell már ezt hivatott szolgálni azáltal, hogy világosan és tisztán elkülöníti az egyes vizsgálati szinteket (szerkezeti, keletkezéstörténe-

ti, jelentéstani elemzés stb). A szerkezeti elemzés alapfogalmai között vezet be HOFFMANN az *alaprész és bővítményi rész* terminust. Ezek a kifejezések – szemben a korábbi terminusokkal – szintagmatikus szerkezetként feltételezik az adott helynevet, melyben az aprész mindig főtag, a bővítményrész pedig alárendelt tag (1993: 52). További előrelépést jelent, hogy az új elemzési modellben a szerkezeti elemzés során *névrészeket* különít el, nem pedig elemeket, hiszen azok a lexikai elemzés körébe tartoznak. A névrész definíciója HOFFMANN szerint: „Funkcionális névrésznek tekintendő a helynév hangsorának minden olyan egysége, amely a névkeletkezés szituációjában a megjelölt denotátummal kapcsolatos bármiféle szemantikai jegyet kifejez.” (i.m. 43). Így tehát a helynevek funkcionális-szerkezeti elemzése azt mutatja, hogy a helynévállomány főleg egy- és kétrészes nevekből áll. Egy- és kétrészes helynévnek azokat a neveket tekinthetjük, amelyekben egy vagy két funkcionális-szemantikai jegyet kifejező névrész különíthető el. Kétrészes név például a *Hát/út* ’magasabban fekvő dűlőút’ megnevezés, de ugyanez a mellette fekvő terület nevéként már egyrészes, mert denotátumáról csak azt mondja el, hogy a ’Hát út nevű dűlőút mellett van’ (i.m. 50).

Mivel dolgozatomban a képzett helynevekkel foglalkozom, így csupán az egyrészes helynevek vizsgálatát végzem el, mivel a fentiekben definiált helynévképzés mindig ilyen szerkezetű neveket eredményez.

2.2. A magyar földrajzi köznevek szerkezete

A földrajzi köznevek alkotásában – akár csak a helynevekében – a szóképzésnek és a szóösszetételnek van lényeges szerepe (NEMES 2005: 112). A helynevekhez hasonlóan megkülönböztetünk egyszerű (*akác*, *kerítés*) és összetett (*káposztaföld*, *kútér*) földrajzi közneveket.

A földrajzi köznévkörében is három morfológiai kategóriát határozhatunk el, ugyanúgy, mint bármely más közszó esetében: az alapszó, képzett szó és a szóösszetétellel keletkezett szavak csoportját. A dolgozat anyagából

következően a továbbiakban az egyszerű, képzett földrajzi köznevekkel foglalkozom részletesen.

Bizonyos esetekben nehéz megvonni a határt az alapszó és a képzett szó között (vö. pl. *lapály*), hiszen ezt az egyéni nyelvtudat is befolyásolja (LENGYEL 2000: 311–2). Képzett szónak tekinthetünk leíró szempontból egy szót akkor, ha a mai nyelvtudat számára a szóban világosan felismerhető a tő és a képző: *híd + (a +) cska*, *kaszál + ó + cska*.

A nyelvészeti szakirodalomban közismert tény, hogy a magyar szóalkotásban a képzés valaha sokkal nagyobb szerepet játszott, míg manapság az összetétel jelentősége nőtt meg. Mindez igaz lehet nemcsak a helynevekre vonatkozólag, hanem a földrajzi köznevekre is. A földrajzi köznevek körében az összetétel aránya a legnagyobb, az összes köznévi mintegy fele tartozik ebbe a csoportba (NEMES 2005: 114).

Nyelvünk képzőrendszere igen gazdag. Egyetlen alapszóból számos más jelentést hordozó származékszót, így földrajzi köznevet is létrehozhatunk: *csorog > csorgás, csorgó, csorgócska* stb. A földrajzi köznevek körében, egy alapszóhoz, ugyanabban a szóban legfeljebb két képzőt kapcsolhatunk: *fakad +ék +os* (NEMES 2005: 132).

A képző megszabja a képzett szó szintaktikai kategóriáját, ebből adódóan a képzett szó alaptagja a képző, mely mindig a jobb oldalon áll, ugyanúgy, ahogy az összetételek alaptagja is. A *kaszálat* és a *folyóka* földrajzi köznevek összetevős szerkezete így az alábbi formában ábrázolható:

A magyar földrajzi köznevekben előforduló képzők típusai az alapszó és a származékszó szófaja alapján a következők (NEMES 2005: 134–150):

1) deverbális nomenképzők V > N

Képző	Példa	Jelentés
-(V)mÁny	<i>bérlemény</i> 'bérlés eredményeként vkinék a használatába jutott terület'	a cselekvés eredménye
-At	<i>váगत</i> 'kivágott erdőréssz', <i>bérlet</i> 'bérelt földterület'	a cselekvés eredménye
-Ás	<i>mérés</i> 'olyan terület, amelyet ki-parcelláztak' <i>kerítés</i> 'körülkerített terület'	a cselekvés eredménye
-vÁny	<i>irtvány</i> 'olyan szántóterület, amelyet az erdő kiirtásával nyertek', <i>öntvény</i> 'a Dunától nyert szántóföld'	a cselekvés eredménye
-ék	<i>hasadék</i> 'hegyben lévő árok', <i>süppedék</i> 'vizenyős, ingoványos terület'	a cselekvés eredménye
-Vdék	<i>nyesedék</i> 'az erdő alja'	a cselekvés eredménye
-Ány	<i>szölevény</i> 'vadkomlóból, vadszölóből keletkező sűrűség', <i>szederény</i> 'bokros, bozontos hely'	a cselekvés eredménye
-Vtt	<i>vágott</i> 'irtás' <i>égett</i> 'égetéssel irtott terület'	a cselekvés eredménye
-Ály	<i>akadály</i> 'rossz útszakasz', <i>szakadály</i> 'partomlás'	a cselekvés eszköze
-Ár	<i>buzgár</i> 'örvény', <i>folyár</i> 'csermely, patakocska'	a cselekvő jelölése
-Ó	<i>delelő</i> 'állatok delettetésére használt terület', <i>aszó</i> 'völgy'	a cselekvés helye

2) denominális nomenképzők N > N

Képző	Példa	Funkció
-ka/-ke	<i>piliske</i> 'kopár hegy', <i>polyánka</i> 'kis erdei tisztás'	kicsinyítőképző
-(V)cska/- (V)cske	<i>falucska</i> 'kis falu', <i>tócska</i> 'kis tó'	kicsinyítőképző
-ság/-ség	<i>égerség</i> 'égerfákból álló kis erdő', <i>gyepség</i> 'gyepes terület'	gyűjtőnévképző
-(V)s	<i>almás</i> 'almát termő terület', <i>csűrös</i> 'olyan térség, ahol csűr áll'	gyűjtőnévképző

3) denominális nomenképzők ADJ > N

Képző	Példa	Funkció
-(V)sÁg	<i>sűrűség</i> 'bozót', <i>laposság</i> 'lapály'	gyűjtőnévképző
-(V)s	<i>ritkás</i> 'ritkított erdőréssz', <i>lágys</i> 'kaszáló, rét'	gyűjtőnévképző

Ezen képzők közül négy esetben (-ás/-és, -ka/-ke, -ó/-ő, -s) található egyezés a földrajzi köznevekben és a helynevekben. Ezek részletes ismertetését a helynévképzőkkel együtt végzem el.

3. A magyar helynévképzők

A következő részben a magyar helynevek létrejöttében szerepet játszó legfontosabb helynévképzőket (-ás/-és, -d ~ -gy, -i ~ -j, -ó/-ő, -s) kívánom meg részletesen ismertetni. Nem egyszerű vállalkozás ez, mivel a szakirodalom nem egységes a tekintetben, hogy mit is nevezünk helynévképzőnek, de az is sok esetben tisztázatlan, hogy az adott képző mikor és hogyan vált alkalmassá arra, hogy helyet jelöljön.

A helynévképzés mint funkció megjelenése az ősmagyar korra tehető (TNyt. I, 253). A legaktívabb szerepet a helynevek létrehozásában ez a névalkotási mód a korai ómagyar korban töltötte be, ebben a korszakban a helynevek több mint 12%-a képzéssel jött létre (BÉNYEI 2002: 23). Mivel a helynévadás során a névadónak olyan szemantikai, illetve alaki jellemzőkkel bíró produktumot kell létrehoznia, amely mások számára is kifejezi a helynévi jelleget, ilyen szempontból bizonyos helyneveken egyébként is gyakran előforduló képzők felhasználása logikusnak mutatkozik a helynévadás folyamatában (uo.). Hozzá kell azonban tennünk, hogy a magyarban nem léteztek tulajdonnevek létrehozására szolgáló különálló képzők, ez a funkció az előbb említett képzők esetében mindig másodlagos.

Képzőink helynévalkotó funkciójának kialakulásával kapcsolatban az analógia szerepét kell kiemelni. A fent említett képzők eredeti jelentésükben gyakran fordultak elő helynevekben, és ez a gyakoriság fokozatosan elvezetett a funkció átértékelődéséhez. Hogy ez a folyamat mikor zajlott le, pontosan nem lehet megállapítani, de azokban az esetekben mindenképp a képző analogikus bekerüléséről van szó, amikor már létező helynév veszi fel a képzőt, nyilván a meglévő modellek hatására (vö. TÓTH V. 1997: 147–170, KISS L. 1995: 39–40).

Az alábbiakban bemutatandó képzők esetén igyekszem feltüntetni azok produktívitasának idejét, viszont ezzel kapcsolatban BÉNYEI ÁGNES felvet egy fontos problémát. A kérdés ugyanis az, hogy meddig lehetséges helynévképző funkció meglétét feltételezni, és mikor kell analogikus névalakulással számolni. Ennek a kérdésnek a megválaszolása nem teljesen egyértelmű, van olyan szerző ugyanis, aki a helynévképző funkció kialakulását eleve az analógiával hozza kapcsolatba. Mégis szokás a helynévképzők esetében is elhatárolni egy produktív és egy ezt követő analogikus szakaszt, amely az adott funkció elhomályosulásának időszaka (2003: 47–8).

3.1. Az -ás/-és képző

Az -ás/-és képzővel nagyon sokféle származékszó létrehozható, köztük a helyjelölés funkciója is. Mégis igen érdekes, hogy a képzőt a szakirodalom nem vizsgálja, illetve nem mint helynévképzőt vizsgálja.

Az -ás/-és képző már a kódexek korában eleven nomen actionis-képző volt, s ez a funkciója vált egyeduralkodóvá mint a cselekvés, történés elvont jelölője. Ezek mellett a képzőnek a cselekvés eredményét és tárgyát jelölő szerepet is tulajdonítottak. Ma azonban a származékok a cselekvés jelentésén túl a cselekvés helyét is jelölik: *szállás, állás, lakás* (D. BARTHA 1958: 81).

Ez a deverbális nomenképző a köznevekben nagyon gyakori, a földrajzi köznevekben viszont csak másodlagos szerepe van az -s képző mellett. Azonban ezen funkcióknak a földrajzi nevekben sajátos árnyalatai fejlődtek a névadás természetéből következően. Ilyen például, hogy a képzőnek a köznevekben gyakori a cselekvés, történés helyét jelölő funkciója. INCZEFI az -ás/-és képzővel létrehozott helyneveknek két nagyobb csoportját különbözteti meg (1970b: 319–321):

Az első csoportot azok a nevek képezik, melyekben felidéződik a cselekvés- és történésfogalom. Ezen belül hét alcsoportot különböztethetünk meg.

Az első alcsoportba olyan nevek sorolhatók, melyek a terület felhasználását jelölik: *Baromállás, Bivalyszállás, Belsőjárás, Nyomás*.

Néhány -ás/-és képzős nevünk a víz mozgását nevezi meg: *Fólás, Öntés, Nagyútfolyása, Csónakcsapás*.

A cselekvés, történés fogalmát kifejező -ás/-és képzős földrajzi nevek jelölhetik a tájon végbement eseményt: *Bikakaparás, Égetés, Emberölés, Vadrágás*.

A föld birtoklásának alakulását is jelölheti -ás/-és képző: *Bírófogás, Újfogás, Újosztás, Legújabbosztás*.

A cselekvés, történés fogalmával jelölhetjük az -ás/-és képzős nevekben a terület megművelését: *Ujszegés, Törés, Legelő-töris, Szántás*.

A tájnak a természeti jelenségektől függő éghajlati viszonyait jelölik az alábbi szavak: *Aszállás, Szélfuvás*.

Az utolsó alcsoportba pedig azok a nevek tartoznak, melyek az emberi cselekvés okozta talajbeli sajátosságot nevezik meg: *Belső-mérés, Második-mérés, Nagy-mérés, Öreg-mérés, Új-mérés*.

A másik csoportban szereplő nevek azt jelölik, hogy a cselekvés, történés mit okoz a tájon, vagyis a cselekvés, történés eredményére is utal a név.

A cselekvés, történés hatására kialakult térszínformát jelölhetnek: *Ásás, Hányás, Meccés, Vízmosás, Furás, Omlás*.

Az emberi munka eredményeként létrejött növényzet állapotára utaló nevek: *Vágás, Hajdúvágás, Irtás, Sósirtás, Ütetés*.

Az *-ás/-és* képzők jelölhetnek továbbá a cselekvés, történés hatására létrejött utat, tereptárgyakat: *Csapás, Itatócsapás, Ménescsapás, Rekesztés, Kerítés, Szállás*.

Az utolsó alcsoport elemei pedig azok a nevek, melyek a cselekvés, történés eredményeként jelölik a terület alakját: *Dőlés, Kis-kerengetés, Nagyhajlás*.

A részletes ismertetés ellenére azonban rögtön feltűnik, hogy INCZEFI – szemben az általa megfogalmazottakkal – rengeteg köznévi formában képzett származékot vizsgál. Sőt példái közül a legtöbb képzett földrajzi köznévre megy vissza, mint a *nyomás, szántás, mérés, ásás, hányás, csapás, szállás, kerítés*, stb.

Az *-ás/-és* képzőnek helynévképzőként való használatához a következő jelenség is hozzájárulhatott. Mint azt a példákból is láthattuk, számos képzett földrajzi köznévi szerepel helynevekben akár önmagában (*Ásás, Meccés, Furás, Omlás*), akár összetett helynév utótagjaként (*Nagyhajlás, Nagy-égés, Sebesfolás*). Ilyen esetekben a helynevekben gyakran szereplő köznévi képzők (melyek általában gyűjtőnévi, illetve a valamivel való ellátottság képzői) könnyen magukra vehetik a 'hely' jelentést, s ezek után a névadó olyankor is felhasználja ezeket, amikor az adott képző közszóval

összekapcsolva nem használatos (*Emberölés, Vadrágás, Bikakaparás*). Ezekben az esetekben a névadást tehát már nem az adott táj konkrét tulajdonsága, jellegzetessége motiválta, hanem a névadó szubjektív megítélése.

3.2. A *-d ~ -gy* képző

Az itt bemutatandó képző talán a legtöbbet vizsgált helynévképzőnk, melynek funkciójának, kialakulásának vizsgálatával számos tanulmány foglalkozik.

Ezen képzőnk eredetére nézve azonos a *-d* gyakorító, és a *-d* sorzámnév-képzővel. A kicsinyítő-becéző jelentéstartalom a legősibb jelentésváltozatok közé tartozik, s ebből fejlődött vagy már ezzel párhuzamosan kialakult egy másik ősi jelentése, a valamivel való ellátottság jelölése (D. BARTHA 1958: 103, lsd. még TNyt. I, 253; BÁRCZI 1958: 155). A kicsinyítő-becéző funkcióból fejlődött a *-d* képző személynévképzői szerepe, majd egy-egy személynévnek helyjelölésre való felhasználása, vagy valamivel való ellátottság jelentésével a *-d* képzős származék helynévként való gyakori jelentkezése kifejlesztette a *-d* helynévképzői funkcióját is (D. BARTHA 1958: 103). BÁRCZI ezzel szemben úgy véli „a *-d* inkább személynevekből alakult helynevekben található, föltehető, hogy ezek analógiájára járult néhány, nem nagy számú növény, növényzet, majd egyéb természetes és mesterséges tárgy nevéhez, mint földrajzinév-képző, s az alapszó besugárzásától kapta a valamiben bővelkedő hely, vidék, patak stb. elnevezésének funkcióját” (BÁRCZI 1958: 155). A képző jelentősége abban áll, hogy „...természetes és mesterséges földrajzi nevekben kormeghatározó értékű, ilyen alkotású nevek s XIV. századnál nem régebbiek, többnyire XII. századiak (BÁRCZI 1958: 155). Valamelyest pontosít az időmeghatározáson a TNyt., mely szerint a *-d ~ -gy* képzőt tartalmazó helynevek a X. századtól dokumentálhatóak. Ezek egy része növényt vagy állatot jelölő alapszóból keletkezett: 1235: *Monoroud* (ÁÚO. 1: 341); 1236: *Sassad* (MonStrig. 1:317); míg a másik része személynévi eredetű: 1203/ *Janosd* (AnjouOkm.

4: 292), 1233/ *Band* (HazOkm. 4: 14). A *-d* ~ *-gy* helynévképző a XIII–XIV. században volt ereje teljében és a korai ómagyar kor végéig vett részt a helynévképzésben, azután már csak analogikusan keletkeztek ilyen felépítésű szavak (TNyt. I, 254). Képzett neveink közül csak a *-d* képzővel ellátott nevek keletkezési korára következtethetünk (INCZEFI 1970a: 109).

Az TNyt. a *-d* és *-gy* képzőt együtt tárgyalja. BÁRCZI a *-gy* képzőn kívül megemlíti a *-t* képzőt is, melyek bizonyos esetekben váltakoznak a *-d* képzővel. A *-t* képzőről viszont megállapítja, hogy valószínűleg csak a *-d*-nek előreható hasonulás következtében zöngétlenedett változata, főleg *s* és *sz* után, de előfordulhat magánhangzó után is, ilyenkor azonban rendszerint külön eredetű, bár funkciója mindenben azonos a *-d* képzővel. A XIII. századra el is tűnik. A *-gy* képző funkciója ugyancsak azonos a *-d*-jével, bár személynevekkel kapcsolatban nem fordul elő. Olykor ugyanabban a névben is váltakozik: Anon.: *Gyoyg* ~ *Leg*. S. Gerh.: *Dyod*. Ez a képző is meglehetősen korán jelentkezik, előbb, mint a *-d* képző, de nem is él tovább a XII. századtól (BÁRCZI 1958: 156).

A vélemények azonban megoszlanak a tekintetben, hogy vajon egyazon formánsnak kell-e tekintenünk a *-d*, illetve *-gy* képzőket. Szemben a fenti két megközelítéssel, BENKŐ úgy gondolja, hogy a *-gy* helynévképző nem a *-d* változata, hanem attól független szuffixum, és a *-d*-t megelőző, nagyon korai helynévalkotási mód jellemzője (BENKŐ 1998: 119).

HAJDÚ négy olyan funkciót sorol fel, melyek a *-d*-féle képzők története során véleménye szerint helyneveinkben előfordulhattak:

A személynévi eredetű helynévadatok nagy részében a *-d* a személynév diminutív képzője, s a személynévvel együtt került be a helynévbe.

A közsói eredetű helynevek zömében a *-d* 'valamivel való ellátottságot, valamiben bővelkedést' jelentő képző.

A helynevek kisebb részében, különösen olyankor, amikor ingadozást tapasztalunk hosszabb ideig a használatában, vagy hosszú ideig élt a *-d* nélküli forma, s később utána tapadt a *-d* képző, akkor diminutív funkciójú, s a jelölt hely kicsinységére, vagy kisebb voltára utal.

Legkisebb arányban analógiára kerülhetett a *-d* egyes helynevek végére (HAJDÚ 1981: 171).

A helynévképző funkció kialakulását illetően a vélemények megegyeznek abban, hogy az másodlagosan alakult, a különbség csak abban van, hogy ki mit tekint elsődlegesnek: a személynévképzői funkciót, vagy a 'valamivel való ellátottság' jelentést.

A *-d* képzővel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy ezen képző meglétét közszavainkban csak igen kevés nyelvi adat támasztja alá. Funkciói közül az egyik legismertebb a kicsinyítés. Közszavakban erre csupán olyan példákat találunk, mint TA.: *holmodi rea*; ÓMS: *fyodum* (TNyt. I, 242). A korai ómagyar korban ezen kívül az alábbi funkciókkal rendelkezett, melyek közszavakban is megjelentek: hasonlóság (TA: *zadu* (?)), illetve a sorszámnévképzés. Azonban már a kései ómagyar korban megváltoztak a formáns használati szabályai, és ekkor már melléknévhez is kapcsolódhatott: SzékK. 363: *kwnyd* 'könnyed'; WinklK. 92: *edesden*. A képző funkciójában ugyancsak történt módosulás, itt ugyanis már kevésbé érhető tetten a kicsinyítés, a képző inkább csak nyomatékosítja az alapszó jelentését, stilisztikai szerepe van (TNyt. II/1, 304–305). Vagyis a kicsinyítő funkció a közszavakban már az ómagyarkor végére el is tűnt. A földrajzi köznevek vizsgálatakor azonban igen érdekes eredményeket kapunk. A NEMES-féle földrajzi köznévszótárban négy *-d* képzővel ellátott földrajzi köznév szerepel: *bongord* 'bokrokkal benőtt terület', *őzgerind* 'kiemelkedés, ahol az őzek tanyáznak', *somlyód* 'sommel benőtt hely', *szikéd* 'sok sziksót tartalmazó, gyenge minőségű földterület'. A bemutatott példák alapján szembe-tűnő, hogy ezekben a *-d* képzőnek valamivel való ellátottság, valamiben való bővelkedés jelentése van. Azonban a TNyt. sem a korai sem a kései ómagyar korban nem számol a *-d*-nek valamivel való ellátottság jelentésével a közszavakban. Tehát ez a jelentés csakis a helynevek képzése során jelent meg (*Somod*, *Csókád*, *Ebed*). A közneveknek ez a fajta képzése így vélhetően a helynevek mintájára jött létre, s azért nem terjedt el széles körben, mert

az ellátottság kifejezésére már az ómagyar kortól kezdve az *-s* képzőt használták a köznevekben.

3.3. Az *-i* ~ *-j* képző

Az *-i* képzővel kapcsolatban sok szerző nem jut arra a következtetésre, hogy ezen képzőt a helynévképzők csoportjába kellene sorolni. A toldalék eredetére vonatkozólag azonban megegyezik az elemzők véleménye, amikor is azt mondják, hogy eredetét tekintve a mai *-é* birtokjellel azonos. A probléma akkor jelentkezik, amikor nemcsak az *-i* képző eredetével kapcsolatban állítják, hogy a birtokjel alakváltozata, hanem minden esetben, amikor az *-i* személynévhez (vagy személyt jelölő kifejezéshez) kapcsolódik.

Már a legkorábbi szerzők is felhívják a figyelmet, hogy *-i* és az *-é* birtokjel egymásnak alakváltozatai. Ezért is nevezik a szakirodalomban nomen possessi képzőnek (PAIS 1936: 110) birtokosjelnek (BÁRCZI 1958: 156), birtokos képzőnek, birtoknévképzőnek (KNIEZSA 1943–1944: 125; 1949: 104), birtokképzőnek (MEZŐ–NÉMETH 1972: 135), ami valakihez tartozást, személynévhez kapcsolódva birtoklást jelent. Viszont felmerül a kérdés, milyen eredetű az *-i* képző, illetve lehet-e azonos a birtoknévképzővel azokban az esetekben, amikor is nem személynevet jelentő alapszóból származik az *-i* képzős helynév. Funkcionális-szemantikai szempontból ugyanis két csoportra oszthatók az *-i* képzős nevek:

Az első, amikor is az alapszó személyt jelent, személynévi, tisztségnévi: (*Apáti, Királyi, Püspöki*), foglalkozásnévi: (*Halászi, Szakácsi, Kovácsi*), népnévi (*Csehi, Horváti*), törzsnévi alapszavú (*Megyeri, Nyéki*).

A másik csoportba azok a nevek tartoznak, melyek alapszava egyéb köznévi: növénynév (*Haraszti, Kereki, Szili*), állatnév (*Hodi, Méhi*), térszínformanévi (*Halmaj, Parlagi*). Ezen csoportok bemutatását azért tartom fontosnak, mert míg mindkét csoportban szereplő *-i* képző eredetét tekintve lehet azonos, addig funkciója között nyilvánvaló az eltérés. Erre többen többféleképpen próbáltak magyarázatot adni:

KNIEZSA lehetséges megoldásként a szláv hatást látja, ugyanis a szlávban a birtoknévképző nem ritka a térszínformák, illetve növénynevekből alakult helynevekben sem (1949: 104).

Másik feltevés szerint ezek a földrajzi nevek jelzős összetételekből való elvonások, úgy mint: *Árkiszállás* > *Árki*, *Fái-erdő* > *Fái* (BÁRCZI 1958: 157).

KÁLMÁN BÉLA hasonló gondolatmenetet követ, véleménye szerint ugyanis a birtoknévképzőből fejlődött a 'valahova tartozás'-t jelentő képző a köznevekben, amelyekhez a 'falu, szállás' hozzáértődött (KÁLMÁN 1989: 151).

A magyar nyelv történeti nyelvtana ezt a problémát úgy hidalja át, hogy bevezeti a helynévképző fogalmát (TNyt. I, 254). Vagyis azt feltételezi, hogy az *-i* az *-é* birtokjel alakváltozata volt, de az *-i-s* forma a korai ómagyar korban helynévképző funkcióban önállósult. A funkcióváltás a személyekről elnevezett földrajzi nevekben indulhatott meg. A tulajdonosra való utalás egy *püspöké* (hely, terület, birtok)-féle birtokjeles névszóval valószínűleg általánosan alkalmazott forma volt, s a gyakori helynévi előfordulás folytán rakódhatott a toldalékra a helynévképző jelentés.

További kérdések merülhetnek fel az *-i* helynévképzővel rokon *-j* formáns értékelésekor. A korábbi szakirodalom álláspontja szerint a *-j* az *-i* képző allomorfja, azaz az *-i* képző magánhangzóra végződő nevekhez kapcsolódva *-j*-ként realizálódik (BÉNYEI 2002: 26). Ezzel szemben BENKŐ (1997: 168) mint külön névtípussal foglalkozik ezekkel a nevekkel, önálló helynévképzőként kezelve a *-j* ~ *-aj* ~ *-ej* formánst. Arra a következtetésre jut, hogy a *-j* ugyanolyan funkciójú, mint az *-i* helynévképző, csak itt a birtokjel *-j* formában szilárdult meg, a köznevek *-é*-jétől hasadással elkülönülve.

Problémát jelentenek a grammatikai homonímiák is, vagyis annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy adott névben szereplő képző valóban az *-i* helynévképző, vagy – a korai adatokban – tövéghangzó, vagy a valahonnan származást, valahová tartozást jelentő melléknévképző. Erre példa az

1297/367: *Sebastianus filius Nicolai de Kudymalusy*; (Gy. 1: 460), ahol a helynévre utaló rész megkülönböztető funkciójú, általában a származási helyet, lakhelyet jelzi. Így, ha nem áll rendelkezésre más helynévi adat, akkor az összehasonlítás hiányában nehezen dönthető el, hogy az adott képző a helynévhez tartozott-e, vagy a magyar *-i* melléknévképzőről van szó. Mivel a latin *de* prepozíció ugyancsak ezt hivatott kifejezni, így adott példában ez az *-i* melléknévképző kétszeresen lenne jelölve, tehát itt inkább a helynévképző funkciót feltételezhetjük.

Kérdéses továbbá az is, hogy a személynévi eredetű helynevekben szereplő *-i* képző kicsinyítő képzőként vagy helynévképzőként működik-e? Ennek a kérdésnek a megválaszolása azért nem jelent gondot, mert az *-i* helynévképzőként a XIV. század végéig volt eleven, ez idő alatt viszont még nem szerepel kicsinyítő szerepben. A napjainkban is gyakran megjelenő *-i* kicsinyítőképző (*Kati, Peti, stb*) csak jóval később jelentkezett (BÉNYEI 2002: 27).

Összességében tehát az *-i* helynévképző nem azonos a mai kicsinyítő képzővel, az *-i* melléknévképzővel való eredetbeli azonosságát azonban nem zárhatjuk ki.

A képző produktivitására vonatkozólag is eltérő nézetek láttak napvilágot, ugyanis míg BÁRCZI a XI. század vége és a XIII. század közepe közötti időszakra tartja jellemzőnek ezeket a neveket, addig a TNyt. szerint a XIII–XIV. században volt igazán produktív ez a képző, de még a XV. században is megjelennek újabb származékszavak a meglévők analógiájára. Ez abból a szempontból is érdekes, mivel BÁRCZI szerint a XIII. század második felétől már újabb ilyenek nem alakultak (BÁRCZI 1958: 156).

Az *-i* képző földrajzi köznevekben is megfigyelhető, bár száma elenyésző. NEMES gyűjteményében csupán három esetben találtam *-i* képzővel alkotott földrajzi közneveket: *cseri* 'olyan terület, amely hajdan cserfaerdő volt'; *ököri* 'ökrök legeltetési helye, annak környéke'; *szilfai* 'szilfák csoportja'. Az ezekben a szavakban szereplő *-i* képző azonban itt sokkal inkább a valamivel való ellátottság jelentését hordozza és ezzel hasonló problémák

merülnek fel, mint a *-d* képzővel ellátott földrajzi köznevek esetén, nevezetesen, hogy köznevekben az *-i* képzőnek nem volt ilyen jelentése. Így ebben az esetben is feltételezhető, hogy a helynevek mintájára születtek meg ezek a köznevek, hiszen az *-i* képzővel képzett helynevek egy csoportjában ugyanez a jelentés érhető tetten (*Hodi, Haraszti*).

3.4. A *-ka/-ke* képző

A *-ka/-ke* képzőnek helynevekben való előfordulásáról nem sok szót ejt a szakirodalom, aminek oka abban keresendő, hogy ezen képző nem a magyar nyelvterület egészén vesz részt helynevek létrehozásában, csupán annak észak-északkeleti részén. A *-ka/-ke* képzőnek mint potenciális helynévképzőnek bemutatása BENKŐ LORÁND nevéhez köthető. Első ránézésre azt mondhatnánk, hogy az *-s, -d, -m ~ -n ~ -ny* kicsinyítő képzők után, ezen képzőelem is a kicsinyítés funkcióját töltene be. Ez azonban nem feltétlenül van így. Azokban az esetekben ugyanis, amikor az adott helységnévre vonatkozólag meglehetősen régi adatok is vannak, akkor ezekben az esetekben a *-ka/-ke* csak másodlagosan járult a helynevekhez, ezek közül is elsősorban *-s* képzős növénynevekhez.

A *-ka/-ke* képzővel létrejött helynevek a magyar nyelvterületnek csak meglehetősen kis részére korlátozódnak, jóllehet ezen képzőnk a régi magyar nyelvterület minden részén élő és divatos képző volt. Így tehát a *-ka/-ke* képzőelem időbeli és területi elszigeteltsége miatt eredet tekintetében nem vezethető vissza a magyar *-ka/-ke* kicsinyítő képzőre (BENKŐ 1950: 145).

Viszont a keleti-szlovák nyelvterületen található helynevek nagy részében előfordul a szláv *-ьka* kicsinyítő képző, mely elemet a magyar lakosság mint helységnévképzőt vonhatta el. Ezt az elvonást segítette elő, hogy a magyarban már volt egy *-ka* kicsinyítő képző, amellyel a helységnévképző funkciójú *-ka* elem hamar azonosulhatott. Így érthető, miért csak az északkeleti magyar, illetve a vegyes (magyar és keleti-szlovák, rutén) lakosságú

vidékeken volt jellemző (BENKŐ 1950: 145). A későbbiekben pedig innen terjedhetett el a Dunántúlra (a háttérben művelődés- és településtörténeti vagy egyéb okok is feltételezhetők). Ezt az elképzelést gyengíti azonban, hogy a két területen egyidőben jelentek meg *-ka/-ke* képzős helynevek. Így aztán az is elképzelhető, hogy idegen hatás nélkül, belső fejleményként születtek ilyen típusú helynevek, s csupán a szemléleti hasonlóság és az azonos alakú képzők sugallják a szláv eredet feltételezhetőségét (TNyt. II/1, 320). Vagyis nem zárható ki, hogy az olyan alakoknak, mint 1944: *Mogyoróska* (Hnt. 407), 1808: *Eperjeske*, 1773: *Kendereske* (BENKŐ 1950: 144), ne lett volna, olyan jelentésük, mely az adott terület kicsinységére utalna. Így tehát a *Mogyoróska* helynév esetében számolhatunk egy 'kis mogyoróserdő' jelentéssel.

A *-ka/-ke* kicsinyítő képző földrajzi köznevekben szintén megtalálható, funkcióját tekintve pedig valóban kicsinyítő képző. A földrajzi köznevek körében nem termékeny képzésforma, kizárólag másodlagosan járul jobbára *-s* képzős növény- és állatnevekhez (*mogyoróska, baglyoska*) (NEMES 2005: 143).

A földrajzi köznevek esetében igen gyakori jelenség az ún. túlképzés, vagyis amikor egy már képzett szó újabb képzőt kap. A földrajzi köznevek újabb képzőként pontosan ezt a kicsinyítő képzőt veszik fel, így ezek jelentése előre jelezhető: az alapszóban megnevezett dologgal ellátott kis méretű terület vagy objektum: *köveske* 'köves talajú kisebb terület'. A kicsinyítő képző növénynévi illetve állatnévi alapú *-s* képzős határnévhez vagy vízrajzi köznévhöz járulhat: *baglyoska, eperjeske, somoska, szőlőske*. Domborzati köznévhöz kapcsolódik a kicsinyítő képző a *hegyeske* 'kis hegy', *nyergeske, nyíláska* esetében (NEMES 2005: 143).

3.5. Az -ó/-ő képző

Az -ó/-ő képzőnk egyike a még ma is aktív, helynévalkotásra alkalmas formánsoknak. Ennek ellenére a szakirodalom nem szentel túl nagy figyelmet ezen képző vizsgálatának.

Az -ó/-ő melléknévi igenévképzőnek az a szerepe a helyet jelölő szavakban, hogy az igei alapszó jelölte (emberi, állati, metaforikusan természeti) cselekvés, történés jellemzőjét, a táj valamely részének tulajdonságát mutassa be. Háromféle fogalomnak a találkozása ez a névtípus: a cselekvés (történés), a tulajdonság és a tárgyfogalomé. Használatára jellemző, hogy nemcsak a táj sajátosságainak objektív megjelölését tartalmazza (vö. *Cserhát, Eperjes*), hanem az elnevező embernek a tájhoz szubjektíve asszociált, jellemzőnek tartott mozgásait is. Ez a jelölési mód a térszínformák jelölésében különösen szembeötlő, mert a térszínforma által meghatározott olyan emberi mozgást tartalmaz, amelyik a névadó jellemzésére szolgál: *Csúszó, Kapaszkodó* stb. (INCZEFI 1970b: 321).

INCZEFI szerint a cselekvő alanyok alapján e névtípus három csoportra tagolható: a jelölt területet emberi, állati cselekvés, és a természet részeinek metaforikus cselekvése határozza meg.

1) Emberi cselekvés a terület meghatározója:

a, a halászat, vadászat céljára alkalmas helyet a különféle eszközökkel végzett munkával vagy a cselekvés céljának megjelölésével nevezzük meg: *Halrekesztő, Merítő, Vészlő*

b, az állatok terelésével, pihentetésével, gondozásával kapcsolatos cselekedetek: *Deleltető, Disznóoltó, Itató, Kifogó*

c, az ember helyzetváltoztató mozgásának, terepen való közlekedésének megnevezése: *Általkelő, Forduló, Hordozó, Általjáró*

d, egyéb tevékenységeket kifejező helyek: *Borító, Bömbölő, Farakodó, Punamosó, Toppantó*

2) Állati tevékenységet jelölő helyek:

a, házi állatok: *Bogárzó, Marhajáró, Ökörúszó,*

b, más állatok: *Farkasálló, Libucülő, Nyúlkaparó*

3) a víz, a talaj valóságos vagy metaforikus mozgását jelölik: *Álló, Buzgó, Locsogó, Ingó* (talaj), *Gyöpre-nyúló, Hazanyúló, Szemszúró, Tikakasztó* (1970b: 322–323).

Az *-ó/-ő* képzős víznevekhez kapcsolódóan megállapítható, hogy meglehetősen sok a hangutánzó többlől alakult név (*Bugyogó, Buzgó, Csörgető, Csettegő, Csipogó* stb.), és igencsak szembeötlő az is, hogy e névtípus elemei csak ritkán fordulnak elő kétrészes név jelzői tagjaként. Ennek okaként az feltételezhető, hogy ezen nevek expresszivitása nem igényli a földrajzi köznévi főtag jelenlétét, például a *Tocsogó* névben teljességgel szükségtelen a mocsár, láp, rét utótag használata (HOFFMANN 1993: 80).

Az *-ó/-ő* képzőt tartalmazó helyet jelölő szavak – köztük a földrajzi köznevek – termékeny kialakulása feltehetően olyan összetételi minta alapján képzelhető el, melynek előtagja *-ó/-ő* képzős: *csorgókút > csorgó, folyó víz > folyó, delelőpart > delelő* (KIEFER 1998: 250, KÁROLY 1970: 301). KÁROLY SÁNDOR azt is elképzelhetőnek tartja, hogy az *-ó/-ő* képzős földrajzi köznevek egy része birtokos jelzős szerkezetből maradt meg: *a hegynek a lejtője > lejtő* (KÁROLY 1970: 306).

LACZKÓ viszont úgy gondolja, hogy „eredetileg tehát a ’hely’ utótagú összetételekben szerepelt nomen actionis jelentésű *-ó/-ő* főnév, aztán egyre gyakrabban elhagyták az összetétel utótagját, és az ilyen módon magára maradt előtagban az *-ó/-ő* főnévképző fokozatosan kialakította a ’tipikus hely’ funkciót” (2000: 290).

PUSZTAI FERENC véleménye szerint „az efféle szavak zöme nem tapadással, hanem mintakövető szóképzéssel, az *-ó/-ő* igenévi képző eszköz- és foglalkozásnév funkciójú főnévképzővé alakulásával értelmezendő (2003: 880).

BENKŐ a *ropó* szó kapcsán hívja fel a figyelmet a térbeli haladást jelentő igékből képzett térszínformanevekre. Hangsúlyozza, hogy a mozgás nem a rajta járó élőlénynek, hanem magára a földterület mozgására vonatkozik, amely alapján a következő csoportokat különböztethetjük meg:
1, sík térben való előrehaladás (*járó, dűlő, nyúló*)

- 2, sík térben való visszajövés (*jövő, térő*)
- 3, emelkedő előrehaladás (*hágó*)
- 4, ereszkedő haladás (*lejtő*) (1947: 27–32).

Az *-ó/-ő* képzős helynevek között is megtalálható a földterület mozgására vonatkozó nevek (*Álló, Ingó*), viszont itt már komoly szerepet játszanak az adott területen az emberi és állati tevékenységek, mozgások (*Itató, Hordozó, Általjáró*) is.

Az *-ó/-ő* képző a cselekvés helyét jelölő földrajzi közneveket is képez, elsősorban tartós cselekvést (*delel, áztat, tárol*) vagy történést jelentő (*inog, csöpög, fordul*) igékből. Ez a képzés teljes mértékben termékeny – több mint 100 földrajzi köznevet alkottak vele – de nem foglalható szabályba, ugyanis a létrejövő szavak jelentése nem jósolható meg. Több közülük az idők folyamán lexikalizálódott (vö. *dűlő, lejtő, aszó, fertő, csorgó* 'forrás' jelentésű szavak) (NEMES 2005: 139).

Akárcsak az *-ás/-és* képző esetében, itt is a képzőnek helynevekben való elterjedéséhez hozzájárulhatott, hogy számos földrajzi köznévvá vált helynévvé vagy önmagában (*Bogárzó, Deleltető, Merítő*) vagy összetételekben (*Marhajáró, Halrekesztő*). Ezek mintájára kezdi el használni a névadó ezeket a képzőket, amikor már olyan nevet alkot, amely nem az adott terület valamely látható, jellegzetes sajátosságán alapul: *Vészlő, Ökörnyúzó*.

Az igei alapú földrajzi köznevek körében a két leggyakoribb képző az *-ás/-és*, és az *-ó/-ő*. Az *-ás/-és* a cselekvés tárgyiasult eredményét jelöli, az *-ó/-ő* pedig helyet jelölő képző. A két képző között használati különbség leginkább a területiségükben van. A *fekvés* 'delelőhely' Somogyban, míg a *fekvő* 'delelőhely' Kalotzszenen ismerős. A 'nagyobb vízfolyás' jelölésére szolgáló *folyó* vízrajzi köznevet általánosnak tekinthetjük, használata az egész országra jellemző, ám az *-ás* képzővel is létrehozható 'vízfolyás' jelentésű földrajzi köznévvé. A *folyás* azonban csak az ország keleti, tiszántúli részére jellemző (NEMES 2005: 140).

3.6. Az -s képző

Az -s képző ugyancsak elismert helynévképző. Mind a mai napig megtartotta elevenségét mint gyűjtőnévképző: *akácos, kukoricás* stb. (BÁRCZI 1958: 157). Ez a képzőnk az egész magyar nyelvtörténet során változatos jelentésárnyalatokkal nagyszámú származékok képzésére szolgált (D. BARTHA 1958: 107). Legfontosabb jelentései a kicsinyítés-becézés mellett a valamivel való ellátottság (*köves, halas*) (Isd. még BÁRCZI 1958: 157, TNyt. I, 255, INCZEFI 1970b: 315), és feltehetőleg ebből fejlődött ki a gyűjtő- és helységnévképző funkció: *Gesztenyés, Mogyorós, Nádas*. BÁRCZI ezt a gondolatmenetet még azzal is kiegészíti, hogy az ezen képzővel képzett szavak eleinte jelzői szerepet töltöttek be, mivel mind a mai napig igen gyakran szerepelnek a helynevekben jelzős szerkezet tagjaként: *Békásme- gyer, Képolnásnyék*. Ebből a szerkezetből vált ki jelentéstapadással az -s képzős földrajzi név és általában az -s gyűjtőnévképző (BÁRCZI 1958: 107). A TNyt. felhívja a figyelmet arra is, hogy az -s képzős köznevek és tulajdonnevek alakilag teljesen egybeestek, s egyidejűleg éltek a nyelvben, így valószínűsíthető, hogy a köz- és tulajdonnevek eltérő használati szabályai tették világossá a képző aktuális funkcióját. Valószínűleg helytálló tehát az a feltevés, mely szerint az ómagyar kori nyelvemlékekben tulajdonnévi minőségben adatható -s képzős származékokban a formánsnak névképző szerepe van: 1086: *Arpas* (PRT. 8: 270); 1218: *Egrus* (ÁÚO. 6: 393). INCZEFI GÉZA az -s képzős helynevekre vonatkozólag megállapítja, hogy az ilyen nevekben elsősorban az alapszóval jelölt növény, állat jellemző a területre, vagy az alapszóban megállapított térszíni jelleg uralkodik a területen. Ezekben a csoportokon belül a képzőnek nagyon sok funkciója fejlődött ki, amiket INCZEFI a következőképpen csoportosított (1970b: 316-319):

A) Növény- és állatvilágot jelölő alapelemek:

- 1, adott terület vadon termő növényvel való ellátottsága: *Barkócás, Burjános, Pipitéres*
- 2, a termesztett növényvel való ellátottság: *Kapros, Pityókás, Sáfrányos*
- 3, a terület állatokkal való ellátottsága: *Bigés, Dévéres, Hangyálos*

- 4, a növényzet állapotát jelöli: *Csucsozs-gyökeres, Fősbötlés, Nyersis*
- 5, a növényzet milyenségét fejezi ki: *Ojtiványos, Szálas, Tüskéles*
- B) A talaj összetételét, milyenségét, színét nevezi meg az alapelem:
- 1, a talaj összetételét: *Agyagos, Fövenyes, Köves*
- 2, a talaj tulajdonságát, halmazállapotát: *Dagonyás, Süppedős, Szijós*
- 3, a talaj jellemző színhatását: *Fejjéres, Sárgás*
- C) A terület különféle sajátosságait jelölő alapszavak:
- 1, a terület alakja: *Horgas, Kerekes, Nyerges*
- 2, a terület mértéke: *Öthódas, Háromvékások, Hatöles*
- 3, a terület nagyságát: *Nyolcas*
- 4, a terület vizeinek jelölése: *Csapus, Lápos, Lucskos*
- 5, a terület tagoltsága: *Hármas, Kilencedes, Tizenhetes*
- 6, a területen lefolyt eseményt jelenséget: *Bömbölös, Boszorkányos, Csókos*
- D) A föld értékelését, hasznosítását nevezi meg:
- 1, a föld értékének eltűlése, kisebbitése: *Aranyos, Mesés, Rongyos*
- 2, a terület termékeinek hasznosítása: *Dongás, Gyalmos, Hordós*
- 3, a föld birtoklásának, használatának körülményei: *Kárpótlás, Közös, Pénzös*
- 4, a tulajdonos valamely jellegzetességét jelöli: *Barátos, Kabátos, Lovas*
- Ezen gazdag típusrendszer is bizonyítja az -s képzőnek oly szerteágazó funkcióit, s maga a felsorolás sem teljes, ugyanis akadnak olyan nevek is, melyek ezen kategóriákba sem sorolhatók be.

Érdekes jelenség továbbá, hogy míg a helynévképzők többsége a korai ómagyar korban élte virágkorát, addig a helynévképzés jelensége a kései ómagyar korban visszaszorult, ami persze nem zárja ki, hogy néhány újabb származék létrehozásában még ne vehettek volna részt. Legnagyobb valószínűséggel éppen az -s képzőről gondolhatjuk ezt, mivel köznevek alkotásában széles körben produktív volt. Az írásbeliségben a kései ómagyar korban jelennek meg az alábbi -s képzős helynevek: 1408: *Gemes* (Oklsz.); 1478: *Koros* (vö. *kóró*) (Csánki 2: 498) (TNyt. II/1, 317).

Mint az a fentiekből is jól látható, ezen képzővel számos szerző foglalkozott, melyek közül az egyik legrészletesebb B. LŐRINCZY ÉVA monográfiája, melyben az *-s ~ -cs* képző vizsgálatát végzi el ómagyar kori személynevek és helynevek bemutatásával. Véleménye szerint a közszavakból lett földrajzi nevekben fordul elő leggyakrabban az *-s* gyűjtőnév képző, s olyan adatokban érhetők tetten fejlődésének fázisai (*fenyves erdő, nádas hely > fenyves, nádas*), amelyet a magyar nyelvtudományban már régóta számon tartanak (1962: 86). Az *-s* képzős helynevek csoportosítását B. LŐRINCZY a következőképpen végzi (e csoportok tulajdonképpen a helynévképzővé válásának egy-egy állomását is jelölik):

A) Gyűjtőnévképzős adatok

Az *-s* gyűjtőnévképzői funkció a XI–XII. században már teljesen kialakult, és helyneveinkben meglehetősen sűrűn fordult elő: 1198 (ÁÚO. VI, 194) *Almas*; 1211 (PRT. X, 508): ad *Feneues* (1962: 86-87).

Nagyon lényeges problémára hívja itt fel LŐRINCZY a figyelmet, amikor is a *Nádas, Füzes, Rákos* helynevek bemutatásakor megjegyzi, hogy ezek létrejöttkor kész *-s* képzős közszavak lettek teljes egészükben helynevekké, vagyis a bennük szereplő *-s* képzőnek a helynévvé alakítás folyamatában semmilyen szerepe nem volt (azaz már utal a képzős, illetve képzett helynevek közötti különbségre). Erre bizonyítékaink a nyelvtörténet korszakain át egészen máig meglevő *nádas, füzes*-féle közszavak, és *-s* képzőjüknek ma is produktív gyűjtőnévképző funkciója (1962: 88).

B) Jelzős szerkezetben előtagként álló *-s* képzős helynevek

A minőségjelzős szerkezetekben előforduló *-s* képzős melléknevek, amelyek a gyűjtőnévvé alakulás küszöbén állnak, de a döntő fordulat, a jelentéstapadás, s a velejáró szófajkategória-átcsapás és a képzőjelentés-változás még nem történt meg bennük: VárReg. 358. §: ad *Agoſholm*; 1055 (Bárczi, TA. 9): *kuef kut*. Ezen jelzős szerkezetek még nagyon is a közszó és a földrajzi név határán álltak, és sokkal inkább tekinthetők az illető hely jellegének (pl. *köves hegy, sáros tó, tölgyes fok* stb.) a meghatározását, ismertetését célzó kifejezéseknek, mint a mai *Kövesd, Farkasd, Nádasd*-félékhez

hasonlóan kész, a közsói jelentéstartalomtól már többé-kevésbé elvonatkoztatott földrajzi neveknek (1962: 92). A gyűjtőnévi jellegű helynevek *köves hegy* > *Köves* > *Kövesd* alakulását azonban nem szabad mechanikusan elképzelni. A testi, lelki, szellemi tulajdonságot kifejező melléknevek -s képzője megindult a valamivel bírás, ellátottság, valamiben bővelkedés jelentés felől a jellemző tulajdonság, a különféle természeti adottságokra utaló melléknevek -s képzője pedig a gyűjtőnévképző jelentés felé. Az előbbivel szemben azonban az utóbbi a változáson a legteljesebb mértékig átesett, s a továbbiakban már az előzményektől teljesen független, szófaji kategóriájakat tekintve is új produktumok alkotására vált alkalmassá (1962: 91).

C) Bírás-, ellátottságképzősek.

Az -s képzőnek a valamivel való bírást, ellátottságot kifejező jelentése, amely különben az ómagyar kori szórványokban igen-igen jelentős szerepet játszott, olyan nevekben érhető tetten, mint: VárReg. 69. §: *de villa Felcopufi*; 1009 (KARÁCSONYI, Szent István kir. okl. 40): *Tertium* (terminum) *Kopus*.

D) Egyéb jelentésárnyalatúak

A képzőnek, képzőcsaládnak a fent említett három jelentésén kívül néhány példával igazolva, de találunk más jelentését is: 'a képző arra a helyre utal, ahol így és így, ezzel és ezzel az eszközzel ezt és ezt csináltak': 1075/1217 (MonStrig. I, 57): *horgas*; VárReg. 110. §: *Poyafpotoc*.

A földrajzi köznevek körében az -ó/-ő képző mellett az egyik leggyakrabban előforduló képző az -s. Gyakorisága ellenére termékenysége már kérdéseket vet fel. A termékenység vizsgálatánál nem a létező szavak döntenek, hanem az új képzések lehetősége. Így aztán KIEFER ezt a képzőt terméketlennek mondja, amit azzal bizonyít, hogy nincsenek olyan szavak, mint **mandarinos*, **mangós*, **kivis* stb. (2000: 191). Ez azonban azzal is magyarázható, hogy Magyarországon nem őshonosak ezek a gyümölcsök (vö. *almás*, *szőlős*, *cseresznyés*), így nem is alakulhattak ki ezekhez hasonló formák (NEMES 2005: 145). Fontos azonban megemlíteni, hogy problémák felmerülhetnek olyan területek megnevezésekor is, melyen Magyarországon

már régóta elterjedt gabonaféléket termelnek. Ezen területek nevei ugyanis sosem kaptak olyan elnevezéseket, mint **búzás*, **rozsos*. Ennek lehetséges magyarázatául szolgál, hogy ezen növények termesztésekor az ún. vetésforgó használatos, vagyis adott területen évente más és más növény terem. Ezek alapján feltételezhető, hogy ha adott területen hosszabb ideig természetnek egy növényt, csak akkor kapcsolódik az adott növény képzete az adott helyhez.

A földrajzi köznevek esetében akárcsak a helyneveknél a *fenyves*, *nyíres* szavak analógiájára is újak keletkeztek, már nem tapadás útján. Az analógiás alakulások a fejlődésnek azt a fokát jelzik, amikor az *-s* képző már felvette a gyűjtőnévi funkciót (KÁROLY 1970: 303).

A földrajzi köznevek *-s* képzős alakjainak szemantikai csoportosítását itt is indokoltnak látom bemutatni, mint tettem azt a helynevek esetében is:

- 1, növénynévi: *akácos*, *bükkös*, *kapros*, *hináros*, *nyíres*
2. állatnév: *baglyos*, *gunaras*, *keszegecs*, *kígyós*, *szarkás*
- 3, terület anyaga: *agyagos*, *fővenyes*, *homokos*, *kavicsos*
- 4, domborzata: *árkos*, *dombos*, *gödrös*, *hegyes*, *lapos*
- 5, területhez való hozzájutás: *árendás*, *nyilas* 'sorshúzás útján nyert rét, föld- vagy szőlőterület'
- 6, terület jellegzetes objektuma, épülete: *cölöpös* 'olyan vizesárok, melynek oldalát cölöpökkel védik a bedőlés ellen', *fürdős*, *hidas*, *karámos*, *kazakos* 'az erdőnek az a része, ahol faszindelyt készítettek'
- 7, a terület jellegzetes alakja: *csúcsos*, *nyerges*, *nyilas*, *hátas*
- 8, az alapszó földrajzi köznév: *lápos*, *ligetes*, *mocsaras*, *rétes* (NEMES 2005: 146–147).

Az *-s* képzőnek helynévképző funkciója olyan nevek esetében bizonyított, melyeknek nincs közszoói párhuzama (*Boszorkányos*, *Csókos*).

Hasonlóság figyelhető meg az ezen képzővel ellátott földrajzi köznevekkel illetve helynevekkel kapcsolatban, ugyanis mindkettő esetében lehetőség nyílik arra, hogy a már meglévő köznevet, illetve helynevet lássanak

el valamilyen képzővel: *liget* > *ligetes*, *Nyír* > *Nyíres* (JUHÁSZ 1988: 16, 31).

Ezzel bemutattam a helynévképzésben résztvevő legfontosabb formánsokat. Szándékosan jegyzem meg, hogy csak a legfontosabbakat, mert természetesen a fent említett képzők mellett még akadnak olyan képzők *-cs*, *-da/-de*, *-mány/-mény*, *-r* (vö. HOFFMANN 1993: 81), *-n* ~ *-m* ~ *-ny* (D. BARTHA 1958: 108), melyeknek helynévfunkció feltételezhető, ám szakirodalma gyér vagy teljességgel hiányzik.

3. 7. A *-cs* képző

Mint arról a fentiekben már említést tettem, B. LŐRINCZY ÉVA tanulmányában az *-s* ~ *-cs* képzőkkel foglalkozik, mely egyértelműen mutatja, hogy vélemény szerint *-s* és *-cs* egymásnak csupán alakváltozatai, s tanulmányában ehhez következetesen tartja is magát. Ezzel szemben a TNyt. arra hívja fel a figyelmet, hogy a *-cs* képző az ősmagyar kor első felében az *-s* képző nyelvjárási hangtani változata volt. Az alaki különfejlődésük az ősmagyar kor második felében fokozatosan funkcionális hasadással is kiegészült, mely eredményeként a *-cs* képző elsődleges szerepe a kicsinyítés lett és a többi funkcióban nem terjedt el, míg ezzel szemben az *-s* képző kiszorult a kicsinyítésből (kivéve a becézést), de elterjedt az ellátottság, a hasonlóság, foglalkozásnevek stb. képzőjeként (TNyt. I, 212). Önálló *-cs* képzővel az ősmagyar kor második felétől számolhatunk. A TNyt. felhívja továbbá arra is a figyelmet, hogy a legkorábbi nyelvemlékeinkben a helyesírás már megkülönbözteti a két formánst, a *cs*-t ugyanis *ch*-val jelölte: TÖ.: *Bychachi*; [1237–1240]: *Erech* (TNyt. I, 213). Szembetűnő, hogy a legrégebbi adatokban a *-cs* forma figyelhető meg (D. BARTHA 1958: 107; BÁRCZI 1951: 157). Ez arra is rámutat, hogy olyan képző esetében, mint az *-s*, mely számos jelentéssel rendelkezik, elképzelhető, hogy csak bizonyos jelentésükben van alakváltozatuk (BÉNYEI 2004: 103). Például földrajzi köznevek

esetében ezek a képzők elsősorban a valamivel való ellátottság jelentéssel bírnak, s itt elő is fordulhatnak változatok (*köves ~ kövecs; agyagás ~ agyagács*). Ám a legtöbb földrajzi köznévből is inkább az *-s* képző adathozható nagyobb számban. Végül is adatok hiányában nem tudjuk egyértelműen bizonyítani, hogy az *-s* helynévképző mellett létezett-e egy *-cs* helynévképző is. Az azonban tény, hogy az *-s* képzős helynevek száma jóval nagyobb, mint a *-cs* képzősöké, ami így már önmagában is megkérdőjelezi a két képző alternánsként való feltételezését (BÉNYEI 2004: 103). PÓCZOS RITA Borsod és Bodrog vármegye településneveinek vizsgálata során 3 *-cs* képzővel ellátott helynevet vizsgált: *Hangács, Csepics, Tökörics*. Ezekben a nevekben a *-cs* formánsnak feltételezhető helynévképzői funkciója. Viszont az is lehetséges, hogy a képző a növénynévhez (*hanga*) mint kicsinyítő képző vagy mint valamivel való ellátottságot kifejező képzőelem kapcsolódott, és ez vált helynévvé. A *Csepics* és *Tökörics* helynevek etimológiája bizonytalan, esetleg személynévi eredetre vezethető vissza (PÓCZOS 2001: 144–145).

3.8. A *-da/-de* képzők

Jóllehet a *Magyar Grammatika* alapján a *-da/-de* képző a cselekvés helyének kifejezésére szolgál, azonban az ezzel a képzővel alkotott szavak elsősorban intézményeket vagy építményeket jelölnek (*járda, nyomda, iroda, tanoda*) (LENGYEL 2000: 316).

A *-da/-de* képző a szláv nyelvből került át a magyar nyelvbe, úgy, hogy a szláv adatok magyar megfelelőiben is megmaradt a *-da* végződés, például: szl. *Brazda* ~ m. *barázda* (TESZ 1: 247); szl. *Glada* ~ m. *kaloda* (TESZ 2: 329); szl. *gospoda* ~ m. *gazda* (TESZ 1: 1037); szl. *Srěda* ~ m. *szerda* (TESZ 3: 732). Igazán produktív képzővé majd csak a nyelvújítás idején vált, amikor is a nyelvújítók leválasztották azokat a szóvégeket, amelyek több szóban is szerepeltek, és képzőfunkcióval látták el, majd átvitték más szavakra is. Ezzel tulajdonképpen mesterségesen alkalmazták a szóvég megelevenedését, amely a képzők keletkezésének egyik természetes módja

(KIEFER 2003: 112). Így tehát a *csárda*, *kaloda*, *Torda* szavak végéről levágva a *-da* végződést olyan képzőt alkottak meg, mely valamiféle helyet fejez ki: *zárda*, *uszoda*, *dalárda*, *cukrászda*, *iroda*, *öntöde* stb. A képző egyaránt kapcsolható névszóhoz (*bútorda*, *bőrde*) és igéhez is (*nyomda*, *iroda*, *tanoda*) (LENGYEL 2000: 318).

A földrajzi köznevek képzésében egyáltalán nem vesz részt, és a helynevek közül is elhanyagolható azoknak a száma, melyekben a *-da/-de* képző szerepel. A magyar *-da/-de* végű nevek esetében igen gyakori, hogy azok valamilyen szláv személynévre vezethetők vissza (*Rada* > mai *Nagyrada*; *Zud* > *Zuda~Zoda~Zada* > mai *Taktaszada*) s csupán nagyon kis számban találhatunk olyan helyneveket, melyeknél a *-da* végződés ténylegesen helynévképzőt takar. Erre példa a *Folyda* helynév.

3.9. A *-mány/-mény* képző

Ezen deverbális nomenképzőnk már a régiségben is elavuló formáns volt, olyan köznevekben fordul elő, mint: *kotormány* 'áradásoktól vagy esőfolyásoktól kikotort hely, vízvájta mélyedés', *tartomány* (D. BARTHA 1958: 84). A kései ómagyar korban már olyan alakokban is megfigyelhető, mint BécsiK.13: *vètéménekèt* (TNyt. I, 233). A képző kifejezhette a cselekvés tárgyát: vö. Jókk. 129: *tartomanya*; vagy a cselekvőt 1222: *Eurmenus* hn. (OKISZ) (TNyt. I, 234, 236).

A képző improduktivitását mi sem bizonyítja jobban, hogy csakúgy, mint helyneveinkben, földrajzi közneveinkben is igen ritkán fordul elő. NEMES földrajzi köznevek szótárában a több száz földrajzi köznévként között csupán négy (*áradmány*, *bérlemény*, *tartomány*, *vérmány*) keletkezett ezzel a képzővel.

3.10. Az *-n* (~ *m* ~ *ny*) képző

A képző a régiségben *-n* (1251/1261: *Gemelchen*), *-ny* (*gyümölcsény*) és *-m* (*Detrehem*, *Somogyom*) változatban volt használatos. Fő funkciója a kicsinyítés-becézés (*Somogyom*), de lehetett a valamivel való ellátottság (*gyümölcsény*) jelölője is (D. BARTHA 1958: 108). A korai ómagyar korban már megvolt ez a kicsinyítő funkció, mindamellett jelen volt az ellátottság jelentés (*hangony*) is (TNyt. I, 246). Mint a legtöbb képzővel kapcsolatban, itt is felmerül az a kérdés, hogy három különböző képzőről van-e szó vagy ezek csupán alakváltozatok? Mert míg D. BARTHA pusztán alakváltozatoknak tekinti ezeket, addig a TNyt. csak az *-n* és *-ny* képzőt tartja alakváltozatnak, az *-m* képzőt pedig önálló formánsként tárgyalja (vö. TNyt. I, 202). Sőt a TNyt. az *-m* helyett az *-ány/-ény* képzőt tekinti az *-n* alakváltozatának (TNyt. I, 191), és külön tárgyalja az *-m* képzőt 1075/1217: *Sulmus* < *sulyom* (MonStrig. 1: 56); 1275: *Vrmus* < *orom* (Györffy 1:796) (TNyt. I: 203). Legkorábbi okleveleink számos *-n* ~ *-ny* képzős tulajdonnévi adatot tartalmaznak, melyek alapján valószínűsíthető, hogy ilyen jellegű származékok már az ősmagyar korban is születhettek, elsősorban ősi eredetű vagy korabeli jövevényszavakból: An.: *Hongvn*; TÖ.: *Echin* (vö. öcs) (TNyt. I, 204). Külön az *-ny* képzőt a szakirodalom nem tartja nyilván a helynévképzők között. Funkciói a TNyt. szerint a kicsinyítés, az ellátottság és a hasonlóság kifejezése (TNyt. I, 243, 246). PÓCZOS RITA ugyancsak Borsod és Bodrog vármegye településneveinek vizsgálata során 6 *-n(y)* képzővel ellátott helynevet mutat be, ám ezek közül 4 (*Aranyán*, *Bartány*, *Etény*, *Ilsán*) etimológiája ismeretlen. Közös tulajdonságuk viszont, hogy valamennyien *-ny*-re végződnek, tövük azonos alakú egyes ómagyar kori személynevekével, és nagyjából egymás közelében fekszenek. Így ezeknek a neveknek olyan értelmezése is lehetséges, mely szerint ezek pusztán személynévből keletkezett településnevek lehettek, melyekhez *-n(y)* morféma járult. Másik lehetséges magyarázat, hogy az *-n(y)* személynévképzőként kapcsolódott a helységnév alapjául szolgáló személynévhez, ekkor viszont a vizsgált nevek már nem tartoznak a képzett helynevek körébe.

A másik két adat a *Harsány* és *Szederkény* nevek növénynévi alapúak, így ezekben az esetekben a képző funkciója a valamivel való ellátottság, esetleg a kicsinyítés lehet.

3.11. Az *-r* képző

Ennek a képzőnek is igencsak vitatott a helynévképzői funkciója. Már az ómagyar korban sem lehetett eleven. Ósi jelentésárnyalatai közé tartozott a kicsinyítés, de előfordulhatott gyűjtőnévképzőként is (D. BARTHA 1958: 109). Mint azt már a fentiekben láthattuk, az ilyen jelentésekkel bíró képzők gyakran váltak helynévképzővé, így jelen esetben is jogosan feltételezhető a helynévképzői funkció kialakulása. Az *-r* képző – hasonlóan az *-n*-hez – alakváltozataként a TNyt. az *-ár/-ér* képzőt feltételezi. Az így alkotott helynevek például: 1228/: *Luer* (Lövér) (HazOkm. 6: 21); 1276: *Foghlar* (ÁÚO. 9: 152) (TNyt. I, 192). MELICH JÁNOS szerint az *-ár/-ér* képző két képző összetételéből ered: *-á(é)* igenévképző és az *-r* deminutív képző (MELICH 1932: 15). Eredetileg ez a képző melléknevet alkotott, melynek jelentése olyan tulajdonság, sajátosság, amely az alapszóból keletkezik: *kop* > *kopár*. A *kopár* szó pedig ráértéssel vált főnévvé: *kopár mező*, *kopár hely* > *kopár* (MELICH 1932: 16). MELICH arra is felhívja a figyelmet, hogy esetlegesen lehetett olyan időszak, amikor az *-ár/-ér* képzőnek az *-ó/-ő*-vel megegyező jelentése lehetett: *foló* ~ *folyár* (MELICH 1932: 16). A földrajzi köznevek képzésében is ez az *-ár* képző vett elsődlegesen rész olyan szavakban, mint: *buzgár*, *foglár*, *határ*, *csendár*, *dzsindzsár*, *folyár*.

Természetesen a sor még tovább bővíthető lenne a felsorolt képzők képzőbokrainak (*-sd*, *-st*, *-di*, *stb.*) bemutatásával, de ez már egy monografikus nagyságú munka lenne, így jelen esetben ettől eltekintek.

II. A finn helynévképzők vizsgálata

1. A finn helynevek vizsgálatának rövid története

VILJO NISSILÄ *Suomen Karjalan nimistö* című, 1975-ben megjelent munkájában a finn névkutatás addigi történetét három nagyobb korszakra osztja (vö. MIZSER 1979: 246). Az első a kezdetektől 1919-ig tart. A kezdetek NISSILÄ szerint egészen az 1600-as évekig nyúlnak vissza, de ekkor még nem beszélhetünk tudományos igényű munkáról, inkább csak egyfajta érdeklődés indult meg a névtani vizsgálatok iránt (vö. KÁLMÁN 1965: 69). Az anyaggyűjtés, illetve a módszeres kutatás majd csak a XIX. század végén kezdődött igazán, jóllehet ekkor is még csupán szórványos gyűjtésekről beszélhetünk. A második nagy korszak 1920-tól tartott 1939-ig, amely időszakra (elsősorban a 30-as évekre) az volt a jellemző, hogy a gyűjtő munka jelentősen fellendült, s jellemzően egy-egy helység névanyagát – elsősorban földrajzi neveit – gyűjtötték össze, cédulákra vezetve az egyes nevek vonatkozó adatokat. A harmadik korszak 1940-től 1958-ig terjedt. A második világháború eseményei jelentős mértékben gátolták a gyűjtő munkát, s a háború befejeztével is némi pangás következett e téren. Majd az újbóli fellendülés az 1950-es években kezdődött, amikor is állami segítséggel megalakult Helsinkiben a Finn Névtani Arcívum (1976-tól hivatalosan: Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimistöimistö). Ide besorolták az addig gyűjtött több tízezer adatot tartalmazó anyagot, és ezek után már tervszerűen folyt tovább a hely-, illetve a személynévgyűjtés (KÁLMÁN 1965: 69).

A finn névtudománynak alapvetően három fő területét különböztethetjük meg: a gyűjtést, a tudományos kutatást és az ezekhez kapcsolódó gyakorlati tevékenységet (HOFFMANN 1983: 82). Az első terület alakulását a fentiekben vázlatosan bemutattam, vizsgáljuk meg a kutatási területek helyzetét is!

A finn nyelvtudományok évtizedek óta egyik kiemelkedő területe a helynevek kutatása. Ez korábban főleg etimológiai irányultságú vizsgálatot, névfejtést jelentett. A finn helynévkutatóknak igen kedvelt műfaja volt a század közepső harmadában az ún. területi monográfia (*aluemonografia*). Ezekben a munkákban kisebb-nagyobb területek, földrajzi vagy közigazgatási egységek névadási szokásait ismerhetjük meg. A névmonográfiák kiemelkedő képviselőjének, VILJO NISSILÄ-nek – mint a finn névtan úttörő egyéniségének – névkutató tevékenysége az 1930-as években indult meg, s munkássága során óriási névanyagot gyűjtött össze, és végezte el ezek elemzését is. NISSILÄ fő műve, a *Suomalaista nimistöntutkimusta* (Helsinki, 1962) a 70-es évekig a finnországi helynévkutatás legmeghatározóbb alkotása volt. A 70-es években azonban újabb változás következett be a finnországi helynévkutatás történetében. E változás központi alakja EERO KIVINIEMI volt, akinek munkássága révén új névtani iskola bontakozott ki (HOFFMANN 1990: 157).

Az új névtani iskola kutatásainak központi feladatát a névrendszerek vizsgálata jelentette. A névadásban, a nevek világában fennálló törvényszerűségek feltárása vált az elsődleges feladattá (szemben a fentebb már említett etimológiai vizsgálattal), továbbá kísérletet tett az e céloknak sokkal inkább megfelelő kutatási módszerek és szempontok felállítására is (HOFFMANN 1983: 82). A fentebb már említett területi monográfiák a neveket a bennük szereplő szavak jelentése szerint csoportosították. Ezzel a módszerrel a finnországi névkutatásban KURT ZILLIACUS (*Ortnamen i Houtskär. Porvoo*, 1966) szakított először (HOFFMANN 1983: 84).

Az új névtani iskola – a skandináv és a finn helynévkutatók tudományos együttműködése révén – az európai névtani kutatások számára is meghatározóvá és követendő példává vált (HOFFMANN 1990: 157). A svéd–finn kapcsolatok eredményességét mi sem bizonyítja jobban, mint EERO KIVINIEMI, RITVA LIISA PITKÄNEN és KURT ZILLIACUS közös munkájának gyümölcse, a *Nimistöntutkimuksen terminologia. Terminologin inom*

namnforskningen (Helsinki, 1974) című kétnyelvű (finn–svéd) terminológiai szótár (HOFFMANN 1983: 85).

A fent említett munkák – a teljesség igénye nélkül – mind alapul szolgáltak a modern, napjainkban is igen termékeny helynévvizsgálatokat folytató finn szakemberek számára, akik munkáját már jelentős mértékben segítik a digitális technika vívmányai, mint például az Internet, vagy maga a számítógép, mely szép lassan átvette a hagyományos cédulázás feladatait.

Végezetül még röviden szólok arról is, hogyan hasznosíthatók a fent említett kutatások eredményei a mindennapi életben. Milyen a jó finn helynév? A jó helynévnek – amellet, hogy megbízhatóan szolgálja a tájékozódást – erős hagyományőrző szerepe is van (HOFFMANN 2001: 227). A hagyományos, régi nevek védelmét a finnek több okból is fontosnak tartják. Finnországban kevés a kulturális, építészeti emlék, a nevek viszont a terület régi idejéből őriznek jelentős szellemi hagyatékot. A nevek ilyen szerepének biztosítására, ellenőrzésére számos névtani szakember, illetve névtani bizottság összehangolt munkája szükséges. A névarchívum ezért már 1959 óta – az ún. névapoló munka keretében – az országban kibocsátott mindenféle térképet felülvizsgál, és szükség esetén módosít névtani szempontból. A helynevek ápolása a természet- és a környezetvédelem szerves részét is képezi (HOFFMANN 1983: 88–89). A hivatalos névadói tevékenység alapvető követelménye továbbá a rendszerszerűség is. Figyelembe kell venni, hogy a névrendszerek nagysága és az emberek névismerete sokat változott az utóbbi időben: jelentős mértékben tágult, bővült. Azonban fontosnak tartom megemlíteni, hogy e kiforrott névadási rendszerek mellett Finnországban is felmerültek, s mind a mai napig felmerülnek a névadással kapcsolatban olyan problémák (például az 1980-as–90-es években a kétnyelvű területek helynévrendezése) is, melyekre ezidáig nem vagy csak kevésbé jó megoldást találtak a szakemberek.

Ettől függetlenül bátran állítható, hogy a finnek névtan területén elért eredményei, nemcsak a magyarok, de egész Európa számára is követendő példaként szolgálnak.

2. A finn helynevek szerkezete

Az újabb finn névkutatási iskola a rendszertani érdeklődésének megfelelően elsősorban a helynevek szerkezeti elemzésére fordította a figyelmet. KIVINIEMI a *Paikannimien rakennetyypeistä* (Helsinki, 1975) című munkájában mutatta be legrészletesebben az ún. mondatszemantikai (*lausesemanttinen*) elemzést. Szemben a korábban alkalmazott szószemantikai osztályozással – mely csak a nevet alkotó elemek (szavak, képzők) jelentésbeli kapcsolatát vizsgálta – a mondatszemantikai osztályozás a névadási folyamatok, szabályszerűségek bemutatására alkalmas (vö. HOFFMANN 1983: 84). Jóllehet a korábbiakban már bemutatásra kerültek ezen elemzési modell fogalmait, mégis érdemesnek tartom bemutatni a finnben használatos terminusokat is. KIVINIEMI két alapvető terminust különböztet meg munkájában: az első a szintaktikai névrész (*syntaktinen nimenosa*)¹ (1975: 17). Ennek értelmezésére KIVINIEMI finn példája a *Pihlajasaari* 'Berkenye-sziget', amelyben mint szigetnévben két névrészt különböztet meg: 'olyan sziget (első), melyen berkenyefák nőnek (második)'. Ezzel szemben viszont a *Pihlajasaari* mint háznév már csak egy névrészből áll, hiszen jelentése: '(az a ház, amelyik) Pihlajasaarin van' (KIVINIEMI 1975: 18).

A névrészek tovább bonthatók, az így kapott egységeket nevezi a magyar szakirodalom *névelemnek*, amelynek megfelelője a finnben a *nimielementti*² terminus (KIVINIEMI–PITKÄNEN–ZILLIACUS 1974: 17).

Mind a magyar (HOFFMANN 1993: 50), mind pedig a finn nyelvben (NISSILÄ 1962: 57, KIVINIEMI 1975: 17) meglévő helynevekre igaz, hogy a szerkezeti elemzés során két szerkezeti típust találunk közöttük: az egyrészes és a kétrészes neveket. A kétrészes nevekben alaprészt (*perusosa*) és

---

¹ A *Nimistöntutkimuksen terminologia* című munka alapján ennek definíciója a következő: „nimeen sisältyvä kielellinen ilmaus, joka ilmaisee yhden tarkoitetta luonnehtivan seikan 1. yhden paikalle ominaisen piirteen” (1974: 32).

² A *Nimistöntutkimuksen terminologia* alapján ennek definíciója a következő: „nimeen sisältyvä sana tai suffiksi; termiä voitaneen tarvittaessa käyttää myös nimeen sisältyvistä morfeemista” (1974: 35).

bővítményi részt (*määriteosa*) különíthetünk el. Mindkét névrésznek többféle funkciója lehet, az alaprész leggyakrabban a hely fajtáját jelöli meg földrajzi köznévvvel, a bővítményi rész pedig többnyire a helyre jellemző valamilyen tényt fejez ki. A könnyebb átláthatóság kedvéért az alábbi táblázatban foglalom össze a fent említett fogalmakat és példákat:

1. táblázat

	bővítményi rész	alaprész
két névrészt tartalmazó nevek	fi. <i>Pihlaja</i> magy. <i>Sáros</i>	<i>saari</i> (sziget) <i>patak</i> (patak)
egy névrészt tartalmazó nevek		fi. <i>Pihlajasaari</i> (ház) magy. <i>Sárospatak</i> (település)

3. A finn egyrészes helynevek

Fontosnak tartom megemlíteni – mivel dolgozatom célja a valódi névképző szerepű képzők bemutatása –, hogy a kétrészes nevek vizsgálatát itt sem találom szükségesnek, mert kívül esnek a névképzés keretein. KIVINIEMI az egyrészes helynevek osztályát jóval tágabbnak tekinti, mint elődei (vö. HOFFMANN 1983: 85). Aszerint, hogy milyen részekből épül fel az adott helynév, KIVINIEMI az egyrészes nevek között az alábbi négy nagy csoportot különítette el (1975: 22):

- a) pusztán köznevet tartalmazó helynév
- b) köznevet és ahhoz kapcsolódó szuffixumot tartalmazó helynév
- c) egy már meglévő nevet tartalmazó helynév
- d) egy már meglévő nevet és egy ehhez kapcsolódó szuffixumot tartalmazó helynév.

Vizsgálatom célját tekintve a továbbiakban a **b)**, illetve a **d)** típus részletesebb bemutatására van szükség, mivel a helynévképzés csakis ebben a körben valósul meg a KIVINIEMI által megadott leírási keretben.

3. 1. A köznév és képző kapcsolatából létrejövő helynevek

A képzőt tartalmazó neveket általában könnyedén megkülönböztethetjük más nevektől, viszont a nevek szerkezetének tisztázása és értelmezése komoly nehézségekkel jár (KIVINIEMI 1975: 30). Ennek az az oka, hogy a szakemberek nem fordítottak elegendő figyelmet annak vizsgálatára, hogy az adott képző a nevet alkotó köznévhöz tartozik-e vagy pedig magához a helynévhez. Ezen kérdés megválaszolásának nehézségeit az alábbi példák érzékeltetik. Az *Ojanne* és *Savikko* helynevek látszólag képzett alakok (*-nne* és *-kko* képzőt tartalmaznak). Valójában azonban egyértelműen visszavezethetők földrajzi köznevekre: az *ojanne* 'árok', a *savikko* 'agyagos földterület' jelentésben használatos. Ebből kifolyólag ezeket a neveket a fent említett típusok közül az **a)** csoportba sorolhatjuk. Ha viszont a képző köznévhöz kapcsolódik, akkor nyilvánvalóan sajátos funkciót fejez ki: erre példa az *Ojala* és a *Petäjäinen* helynév. Az első esetben arra láthatunk példát, hogy a helynévképző *-la* az *oja* 'árok' köznévhöz kapcsolódik, míg a másodikban a *pätäjä* 'fenyő' névhez járul az *-inen* képző.

Az *Ojanne* helynév kialakulására vonatkozólag elvileg háromféle „útvonalat” különböztethetünk így meg:

- az első szerint az *Ojanne* alak egyszerűen a köznévi alakból vált helynévvé,
- a második lehetőség szerint az *Ojanne* alak képzővel jött létre,
- végül pedig feltűnik az a vélemény is, mely szerint a szóban valóban szerepel a *-nne* képző, de az már azelőtt a földrajzi köznévhöz kapcsolódott, mielőtt helynévvé alakult volna.

Az *-(i)nen* képzővel kapcsolatosan KIVINIEMI a következő kérdést kívánja megválaszolni: Milyen kapcsolat áll fenn a *Petäjäinen* / *Haukinen* névtípus és a *Petäjjärvi* / *Haukijärvi* valamint a *Petäjäinenjärvi* / *Haukinenjärvi* összetett névtípusok között? Az egyértelműen megfigyelhető, hogy az összetett alakokban, mind a *petäjäinen*, mind pedig a *haukinen* szó az összetétel első tagját (bővítményi részét) képezi mint jelző. A

Petäjäinenjärvi jelentése tehát 'fenyveses tó; olyan tó, mely fenyőkkel van körülveve', a *Haukinenjärvi* jelentése pedig 'csukás tó; olyan tó, amelyikben sok csuka van'. Tehát azt mondhatnánk, hogy itt ellipsis révén történt egyfajta egyszerűsödés, vagyis a helynévből eltűnt a földrajzi köznévi alaprész, és csak a jelzői funkciójú szóelem maradt meg. Ezt a változási lehetőséget azonban KIVINIEMI elveti, mondván, hogy számos, ebbe a csoportba tartozó névelem melléknévként furcsa, sőt egyes esetekben teljességgel elképzelhetetlen volna. Végül is az ellipsis-elmélet helyett KIVINIEMI jobbnak látja az úgynevezett szuffixáció jelenségeként számon tartani a *-nen* képzős névtípusok létrejöttét. Szuffixációról szerinte akkor beszélünk, ha egy toldalék névalakzatok elemévé fejlődött, amely pótolni tudja az összetett név alaptagját (KIVINIEMI 1975: 36–37). Így tehát a *Petäjäjärvi* / *Haukijärvi* alapalakokként való feltételezése elképzelhetlenné vált.

Ugyancsak megfigyelhető, hogy bizonyos képzők a névhez tartozó köznévből fejlődtek a név részévé. Erre KIVINIEMI a következő példákat hozza: *Mustio* < *Musta/joki*, *Kotaja* < *Kota/oja*, *Kopsama* < *Kopsan/maa* (KIVINIEMI 1975: 30). A helyneveknek ezen kialakulási folyamatára vonatkozólag azonban már korábban NISSILÄ is tett utalást a helynévképzők bemutatásakor (1962: 94–95), amit a későbbiekben ismertetni fogok.

A fenti példákból kiindulva a helynevek nemcsak a névalkotásban közvetlenül résztvevő toldalékokat (*nimenmuodostussuffixi*) tartalmazhatnak, hanem a nyelvi készletben eleve meglévő „kész” képzőket (*valmis johdin*) is. Például a *-sto/-stö* kollektív képzők kedveltek kunyhók, zselléreltek neveiben, amelyekre az alábbi kunyhónevek is bizonyítékot szolgáltatnak: *Haavisto*, *Hongisto*, *Koivisto*, *Leipistö*, *Männistö* stb. A határvonal meghúzása a fenti képzőtípusok között viszont nem mindig könnyű feladat, ennek oka pedig a névalakzatokban megjelenő analógia (KIVINIEMI 1975: 42).

3.2. Meglévő nevet és ehhez kapcsolódó szuffixumot tartalmazó helynevek

A **d**) csoportba azok a nevek tartoznak, melyek már „kész” nevekből (helynevekből, vagy személynevekből) jöttek létre valamilyen szuffixum által (KIVINIEMI 1975: 54). Az így alkotott nevek majdnem mindegyik csoportja tartalmazza a *-la/-lä* személynévhez kapcsolódó helynévképzőt, más képzőt e csoportban KIVINIEMI nem is említ. Viszont itt is felmerül annak kérdése, mennyire lehet megkülönböztetni ezeket a képzőket a köznévhöz kapcsolódó, földrajzi köznevet létrehozó *-la/-lä* képzőktől. TERHO ITKONEN kiindulásként olyan köznevek vizsgálatát tartja szükségesnek, mint az *appela* 'após háza', *setälä* 'nagybácsi háza', *miehelä* 'férj háza', ugyanis ezeket tekinti a személynevekhez kapcsolódó *-la/-lä* képzős helynevek legközelebbi mintájának (ITKONEN 1973: 386). Köznevekhez kapcsolódva igen ritkán fordul elő azonban ez a képző, tulajdonnévi értékű házneveket viszont régóta nagy produktivitással képez két, e téren természetes szemantikai kategóriában: a tulajdonos és az elhelyezkedés kifejezőjeként. Így a *Matti* nevű személy házát nevezhették *Matti*, *Mattinen*, *Matintalo* 'Matti háza' formában vagy ezek helyett *Mattila*-ként, s ugyanúgy egy tó mellett fekvő ház neve lehetett *Järvi* vagy *Haukijärvi*, de ezek mellett *Järvelä* is. Az ilyen nevekben a *-la/-lä* képző valójában a helynév alaprészének funkciójában áll, így tehát a képzőknek már a kezdetektől fogva volt egyfajta pótló, helyettesítő funkciója is (KIVINIEMI 1975: 55).

A *-la/-lä* képzőknek személynevekkel történő kapcsolatáról már NISSILÄ-nél is olvashatunk (1962: 91), aki tipikus házneveket képző elemként írja le e képzőt, amely általában:

I) a ház gazdájának nevéhez:

1) ősi pogány nevekhez: *Ihalempiälä*, *Ikävalkola*, *Kukkoila*, *Mustoila*

2) kereszténység idejéből származó keresztnevekhez:

2.a) római katolikus templomnevekhez : *Jussila*, *Mattila*, *Nissilä*, *Pekkola*, *Tahvola*

2.b) görög katolikus templomnevekhez: *Ahpola, Eevala, Kuismala, Ohvola, Paussula*

II) ritkábban más képzőt tartalmazó nevekhez (elsősorban *-nen* képzőhöz): *Jaakosela, Sihvosela, Tupasela*

III) később említett nevek esetén földrajzi köznevekhez: *Jokela, Järvelä, Kumpula, Mäkelä* kapcsolódhat.

NISSILÄ említést tesz továbbá arról is, hogy a *-la/-lä* végű háznevek különösen a jól termő folyóvölgyek, illetve a síkságok műveltségi neveiben fordultak elő leginkább, melynek oka egyrészt az emberek névadási igényének jelentős volta lehetett, illetve az ilyen helyek megjelölésére szolgáló elnevezéseknek a hiánya, amely jelenség önmaga indukálhatta a helynévadás szükségességét. Ez a névtípus általános Dél- és Nyugat-Finnország folyóvölgyeiben, valamint Karjala egyes részein és Inkeri, illetve Észtország bizonyos helynevei között is megtalálható. Számos területen azonban nincs vagy csak ritkábban fordul elő (1962: 92).

A primer képzők mellett a helynevekben másodlagos képzők is megtalálhatók, amelyek valamilyen nyelvjárási területről származó összetett helynév alapalakjából alakultak át. Ezek leggyakrabban földek és vízrendszerek megnevezéseiben fordulnak elő. Ha ezek a hangalakok olyanok, mint az elsődleges képzők, akkor ezek elkülönítése meglehetősen nehéz feladat. Erre láthatunk példát az alábbi szavakban, melyekben a *-la* képző a *laksi* (*lahti* 'öböl') szóból született: *hermula* < ?*hermulaksi* (vö. *Hermelax* 1417, *Härmalax* 1423 stb.), *hülklä* < *hülkilaksi* (*Hyllkilax* 1469), *karhula* < *karhulaksi* (*Thakalax* 1524 stb.), *särkilä* < *särkilaksi* (*Searchelax* 1417 stb.), *takala* < *takalaksi* (*Thakalax* 1524 stb.). Jól látható tehát, hogy ezen szavakban a szóvégi *laks* analogikusan változott meg a már ismert *-la/-lä* végű ház-, illetve településnevek mintájára (1962: 92).

Mivel – a magyarhoz hasonlóan – a finnben is a helynevek, illetve a közszavak alkotásában résztvevő képzők alakilag megegyeznek és szétválasztásuk is meglehetősen nehéz, így jelen dolgozatban ezeket együttesen tekintem át. Ez a fajta ismertetés azért is célszerű, mert a „helynévképző”

címszó alatt a finn szakirodalom egyaránt érti a helynevekben, illetve köznevekben szereplő képzőket.

4. A finn helynévképzők használata, keletkezése

Ebben a fejezetben a finn helynévképzőket és azok keletkezési módját kívánom részletesebben bemutatni. Ezt az ismertetést három munka alapján végzem el, VILJO NISSILÄ: *Suomalaista nimistöntutkimusta* (1962), LAURI HAKULINEN: *Suomen kielen rakenne ja kehitys* (1968), illetve az *Iso suomen kielioppi* (2004, a továbbiakban ISO). Az ezekben a művekben szereplő képzőket előbb táblázatokba foglalva mutatom be, majd ezt követően adok – összehasonlítás alapján – részletesebb elemzést.

2. táblázat

A NISSILÄ által felsorolt helynévképzők (1962: 92–96)

Képző	Példa
-iO	<i>Vuolio, Mustio, Routio</i>
-IA	<i>Lihula, Nigula, Ridala, Vigala</i>
-ma	<i>Suorama, Rautasema, Lehtisema</i>
-ri	<i>Kalmari, Ätsäri</i>

3. táblázat

A HAKULINEN által felsorolt helynévképzők (1979: 107–154)

	Képző	Származékszó	Tó
1.	-jA	<i>juomaja</i> 'ivó, kocsmá' <i>Kalaja</i>	<i>juoma</i> 'ital', <i>kala</i> 'hal'
2.	-kkO	<i>hietikko</i> 'homokföld'	<i>hieta</i> 'homok'
3.	-lA	<i>vetelä</i> 'vizes, vizenyős terület'	<i>vesi</i> 'víz'
4.	-le	<i>Keitele</i>	<i>keidas</i> 'mocsá- ros területe kis sziget'
5.	-listO	<i>takalisto</i> 'hátlja vminek'	<i>taka</i> 'hátsó hely'
6.	-llinen	<i>taivahallinen</i> 'égi' (csak versben)	<i>taivas</i> 'menny- bolt'
7.	-mA	<i>rantama</i> 'partvidék'	<i>ranta</i> 'part'
8.	-mO	<i>Kuusamo</i>	<i>kuusama</i> 'lonc'
9.	-mUs	<i>Linttumus</i>	<i>linttu</i> 'madár'
10.	-nA	<i>Usmana</i>	<i>usma</i> 'köd'
11.	-ne	<i>Kuorane, Lummene</i>	
12.	-nkA	<i>Liminka</i>	<i>limi</i> 'rés, köz'
13.	-nki	<i>Rasvanki</i>	<i>rasva</i> 'zsír'
14.	-nkO	<i>Aulanko, Jyräkö</i>	
15.	-nne	<i>Irjanne, Tarjanne</i>	
16.	-ntA	<i>Sarvanta</i>	<i>sarpa</i> 'nád'
17.	-ntO	<i>Vesanto</i>	<i>vesi</i> 'víz'
18.	-re	<i>Inkere</i>	
19.	-ri	<i>Kalmari, Ätsäri</i>	
20.	-ro (nyj.)	<i>koppero</i> 'kis szoba'	<i>koppa</i> 'kosár'
21.	-UstA	<i>edusta</i> 'valami előtt lévő hely'	<i>etu</i> 'előny', <i>esi-</i> 'elő-'

22.	-vA	<i>Sulkava</i>	<i>sulka</i> 'toll'
-----	------------	----------------	---------------------

4.táblázat

Az ISO által felsorolt helynévképzők (2004: 208)

kulturális helyek, emberek által üzemeltetett intézmények	
-(i)mO	<i>kampaamo</i> 'fodrász', <i>ompelimo</i> 'varroda'
-iO	<i>aukio</i> 'tér', <i>lämpiö</i> 'előcsarnok'
-(i)stO	<i>kirjasto</i> 'könyvtár', <i>arkisto</i> 'levéltár', <i>levystö</i> 'zeneműtár'
-IA	<i>kanala</i> 'tyúkól', <i>mymälä</i> 'bolt', <i>pappila</i> 'parókia', <i>sairaala</i> 'kórház'
természeti helyek, domborzati elemek	
-Are	<i>kumpare</i> 'kis domb', <i>lampare</i> 'kis tó, tavacska'
-elmA	<i>lahdelma</i> 'kis öböl', <i>notkelma</i> 'völgy, mélyedés'
-(i)kkO	<i>heinikko</i> 'füves rét, kaszáló', <i>kivikko</i> 'köves terület'
-(i)stO	<i>kuusisto</i> 'fenyves', <i>luolasto</i> 'barlang-rendszer', <i>vuoristo</i> 'hegység'
-ke	<i>kieleke</i> 'hegyfok', <i>niemeke</i> 'kis földnyelv', <i>saareke</i> 'kis sziget',
-nkO	<i>alanko</i> 'alföld, síkság', <i>tasanko</i> 'alföld, síkság'
-nne	<i>harjanne</i> 'hegyhát', <i>jyrkänne</i> 'szakadék', <i>tasanne</i> 'lapos terület'
-ntO	<i>kesanto</i> 'ugar, parlag', <i>suvanto</i> 'csendes víz'
relatív helyek	
-(i)stO	<i>lähistö</i> 'szomszédság, környék, közele vminek'
-kkA	<i>perukka</i> 'szél, távoli zúg', <i>pohjukka</i> 'fenék, vég, belseje vminek', <i>sopukka</i> 'sarok, zug'
-mA	<i>laitama</i> 'szélső, külső rész, perem', <i>reunama</i> 'szél, szélső rész'

-mUs	<i>etumus</i> 'mell, előrész', <i>selkämys</i> 'hát, hátsó rész'
-Us	<i>reunus</i> 'valaminek a széle, pereme', <i>sisus</i> 'valaminek a belseje', <i>ympärys</i> 'környék'
-UstA	<i>edusta</i> , 'valami előtt lévő hely', <i>sisusta</i> 'valaminek a belseje'

Az első három táblázat alapján igencsak szembetűnő az egyes szerzők által bemutatott anyag mind mennyiségbeli, mind pedig minőségbeli különbsége. Míg NISSILÄ ugyanis csak négy képzőről (*-la/-lä*, *-ma*, *-ri*, *-io/-iö*) tesz említést, addig HAKULINEN már huszonkettőt, míg az időben legkésőbb íródott munka az *Iso suomen kielioppi* tizenkettőt mutat be. Minőségi különbségen azt értem, hogy míg NISSILÄ ténylegesen csak a helyneveket alkotó képzőkkel foglalkozik, addig HAKULINEN-nél már megjelennek a földrajzi köznevekben és a helynevekben előforduló képzők is. HAKULINEN azonban egyértelműen jelöli, mikor beszél ténylegesen helynevet alkotó képzőkről. Ilyenkor a *paikannimi* terminust használja (1968: 107), míg a földrajzi köznevekben szereplő képzők felsorolása esetén, a következő kifejezéseket alkalmazza: „*paikkaa tarkoittavia*” (1968: 131) vagy „*paikkaa merkitseviä*” (1968: 110), amely kifejezések jelentése a magyarban: helyet kifejező, helyet jelölő, továbbá egy esetben találok a „*paikan nimityksiä*” (1968: 127) kifejezéssel is. Mindezekkel szemben az ISO csakis földrajzi közneveket ismertet. Csak egy esetben (a *-la/-lä* képző bemutatásakor) tesz említést a képzőnek helynevekben történő előfordulására is.

Szemben a magyar helynévtanósokkal, a finn névkutatókat kevésbé foglalkoztatja a helynévképzők vizsgálata, ennek következménye, hogy a finn képzők kialakulására, előfordulására vonatkozólag meglehetősen kevés információval rendelkezünk. Azonban akárcsak a magyar helynévképzők vizsgálatakor, úgy a finnben is részletesebben ismertettek néhány olyan képzőt (*-io/-iö*, *-la/-lä*, *-ma/-mä*, *-ri*), amelyekről a szakirodalom valamilyen formában említést tesz.

4.1. Az *-io/-iö* képző

NISSILÄ szerint több helynév *-io* képzője a *joki* szó gyenge fokú alakjából alakulhatott ki (1962: 94): *Kuusio*, ami nyelvjárásban *kūsjo* < *kūsijoe*-. Főleg a nyugati nyelvjárasi területeken ismert a következő fejlődés: **joye*- > *joe*- > *jō* > *jo*- > *io*-, olyan nevekben, mint például : *Vuolio* (*Vuolijoki*), *Mustio* (*Mustajoki*), *Routio* (*Routijoki*), *Paario* (*Paarijoki*).

Hasonló fejlődés figyelhető meg az olyan összetett helynevekben, amelyekben *-i* végű bővítményi rész és alaptagként az *oja* szó szerepel, például *Sajanimi* csatorna elnevezése *savioja*. A nyugati nyelvjárásokban az *-ā* vagy *-aja* végű helynevek korábban szintén *-oja* végűek voltak: *himmā*, *lummā*, *kotaja*, és az is lehetséges, hogy bizonyos *-ō* végű nevek is az *oja* szóra vezethetők vissza, mint például *veitō*, *lehmō*, *murtō* stb. (NISSILÄ 1962: 94).

HAKULINEN ennek a képzőnek a kialakulását úgy magyarázza, hogy kezdetben – a hangrendet szigorúan betartva – csak az *-iö* forma volt használatos, és csak később, az analógia hatására jött létre az *-io* variáns. Sőt ehhez hasonlóan olyan típus is létezik, melyek végződése *-ia/-iä*. Tehát olyan nevek mellett, mint *Paimio*, *Tornio*, *Kemiö*, megtalálhatóak *Laiha*, *Multia*, *Kälviä* nevek is. Ezeket az alakokat az alapnyelvi **-ja*- képzőre vezethetjük vissza, mely ott rejtőzik az olyan típusú köznevekben, mint például a *vainio* 'szántófield'. Fenn áll a lehetősége annak is, hogy ezek a képzők idegen (elsősorban germán) hatásra kerülhettek át úgy, hogy megtörtént az idegen szavak átvételével, majd innentől kezdve analogikusan fejlődtek tovább. Ilyen átvételek például az *autio* 'sivár', *allio* 'szikla', *lantio* 'medence' szavak, melyek *-io* képzője feltehetőleg egy **-jo* alakra vezethető vissza (HAKULINEN 1979: 126–128).

4.2. A *-la/-lä* képző

A *-la/-lä* képző a legismertebb és a legproduktívabb helynévképző. NISSILÄ munkáját már fentebb bemutatva képet kaphattunk ennek a képzőnek az előfordulási illetve kialakulási lehetőségeiről. Továbbá azt is tudjuk, hogy a *-la/-lä* képző kapcsolódhat keresztnemekhez, háznevekhez, illetve más helynevekhez, mint például: *Ikola, Mattila, Peltola, Riihelä, Sarantola, Seppälä, Takala, Hollola, Kokkola, Parikkala*. Mindemelett jelentős számban képez földrajzi közneveket is: *huvila* 'nyaraló' < *huvi* 'mulatság, kedvtelés, szórakozás'; *kahvila* 'kávézó' < *kahvi* 'kávé'; *neuvola* 'tanácsadó hely' < *neuvo* 'tanács, jótanács'; *ruokala* 'étterem' < *ruoka* 'étel'. A példák alapján is megfigyelhető, hogy a *-la/-lä* képző általában főnévhez kapcsolódik, néha azonban előfordulhat, hogy melléknevekhez. Az így képzett név az adott terület tipikus vagy lényeges tulajdonságát mutatja be, mint például: *sairaala* 'kórház' < *sairas* 'beteg'. A főnévhez kapcsolódó képzős alakoknak vannak bizonyos alcsoportjai is, melyek emberek illetve állatok neveit tartalmazzák, mint például: *mummola* 'a mama háza' < *mummo* 'anyó, anyóka'; *pappila* 'parókia, plébánia' < *pappi* 'pap, lelkész'; *vankila* 'börtön' < *vanki* 'fogoly'; *kanala* 'tyúkól' < *kana* 'tyúk'; *sikala* 'disznós ól' < *sika* 'malac, disznó'; stb. Továbbá megkülönböztet még egy ún. „szolgáltatói” csoportot, úgymint: *käymälä* 'illemhely' < *käydä* 'megy, illik'; *myymälä* 'bolt' < *myydä* 'elad, árul'; *parantola* 'szanatórium' < *parantaa* 'javít, megjavít'; *pesula* 'mosoda' < *pesu* 'mosás, lemosás'; *uimala* 'uszo-da' < *uida* 'úszik' stb.

Ezzel a képzővel találkozhatunk bizonyos mitológiai és a fantázia szülte helynevekben, mint például: *hölmölä* 'Bolondfalva' < *hölmö* 'bolond, buta'; *manala* 'alvilág' < *mana* 'alvilág, halál'; *tuonela* 'alvilág' < *tuoni* 'halál, alvilág' stb. (ISO 2004: 209).

A *-la/-lä* képző valószínűleg visszavezethető az alapnyelvi kicsinyítő képzőre, mely bizonyos esetekben helyet is kifejezhetett. Helyjelölő funkcióját mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a finn nyelvben a külső he-

lyet jelölő ragok³ mindegyikében megjelenik az *-l* elem (HAKULINEN: 1979: 110).

Fontosnak tartom itt megemlíteni LAILA LEHIKONEN a finn háznevek és a vezetéknevek kapcsolatát vizsgáló tanulmányát is, hiszen mint azt már korábban említettem, ITKONEN szintén a házneveket létrehozó *-la/-lä* képzőkre hívja fel a figyelmet az adott helynévképző vizsgálatával kapcsolatban. LEHIKONEN bemutatja, hogy a leggyakoribb végződés a háznevek körében a *-la/ -lä*. Ez az egész ország területére érvényes, és mint házneveket képző szuffixomot tartják számon. Erre utal az alábbi finn versecske is: „*mies on -nen, nainen on -tar, orja on -kka, talo on -la*”. Az ezzel a képzővel létrehozott helynevek használata leginkább a XVI. és XVII. században volt erőteljes. A tulajdon megnevezéseként adhatták ez a képzőt a keresztnévhez vagy a foglalkozáshoz, vagy a képző használata nélkül, valamilyen más nyelvi formát használtak, mint például: *Antti* 'András háza', *Pekko* 'Péter háza', *Antinmatti* 'Anti fiának Mátyásnak a háza'. Mind Kelet-, mind pedig Nyugat-Finnországban jellemző, hogy a vezetéknevből képezték a háznevet. A házak nemcsak gazdáik nevéből kifolyólag voltak megkülönböztethetőek, hanem fekvésük alapján is. A fekvés ugyancsak gyakori ismertetőjele volt az egyes házaknak. A metonimikus névadással is gyakran éltek az emberek. Az efféle névadás egyik szempontja lehetett a természeti fekvés. Ennek kétféle jelölési módja lehetett: az egyik során csak az adott területet jelentő köznevet használták: *Harju* 'domb, a dombon lévő ház'; vagy pedig a *-la/-lä* képző kapcsolásával jelölték adott ház elhelyezkedését: *Jokela* 'a folyónál lévő ház' (LEHIKONEN 2005: 8–9). Vagyis az elhelyezkedés jelölése révén kerülhet leginkább kapcsolatba a ház illetve a helyet jelölő képző.

---

³ Hol? kérdésre felelő külső helyhatározó ragja: *-lla/-llä*
Honnan? kérdésre felelő külső helyhatározó ragja: *-lta/-ltä*
Hová kérdésre felelő külső helyhatározó ragja: *-lle*

4.3. A *-ma-mä* képző

NISSILÄ a *-ma* képző eredetét a *maa* köznévre vezeti vissza (1962: 93). Ilyenek *Kangasala* településnevei, mint például: *Suorama* < *suoranmä* (vö. *Sora* 1546, *Madz Sooraman* 1544, *Madz suoramaan* 1551, *suoranma* 1559), ebből ismert elem a *Suora* vezetéknév. Hasonló a helyzet a *Kopsama* < *kopsanmä* (vö. *Kopsanmaby*, *Mort i Kopsanma*, *Eric Kopsanmaby* 1559, *Erich Kopsama* 1560) esetében is, de ezek ismertetőjegyei a 1500-as években eltűntek *Kangasala* területéről, de máshonnan tudjuk, hogy ezek a *Kopsa* vezetéknévre mennek vissza.

Ugyancsak ehhez a csoporthoz tartozik egy másik területről származó helynév is: *vaihmalä* < *vajehmalä* < *vajehmälä*. *Orivesi* területén lévő *Suomenasema* település neve igen rejtélyes. Korábbi jelölései (*Somesoma* 1540, *Soomaisema* 1553, 1556, *Soomaiseman* 1556, *Somaseman* 1557, *somasemaby* 1558, *somaisema* 1558, *somesen* 1558, stb.) is mutatják, hogy az elsődleges alak a *Suomasenmaa* volt, amit a bírósági jegyzékek jelölése is alátámaszt (*Marcus Somaijsenman* 1556). A kérdéses név tehát a *Suomanen* vezetéknévből ered, illetve alaptagként a *maa* köznevet tartalmazza. Ugyancsak ebbe a névcsoportba sorolható valószínűleg a *Ruoksema*, *Kusema*, *Rautasema*, *Lehtisema*, *Jalaisema* stb. (NISSILÄ 1962: 93). HAKULINEN is említést tesz ezen képző földrajzi köznevet létrehozó funkciójáról, és ugyancsak említ néhány példát: *laitama* 'perem, külső rész', *seinämä* 'falmellék', *rantama* 'part(vidék)' stb. (HAKULINEN: 1979: 111).

4.4. A *-ri* képző

NISSILÄ véleménye szerint bizonyos nevekben feltételezhető, hogy a *-ri* végződés a *järvi* szóból származhat (1962: 94). WIKLUND mutatott rá, hogy némely lapp névben a következő fejlődés történt meg: *-jaure* 'tó' > *-aure*, *-ure*, *-ere*. Példa erre a *guossure* 'Kuusijärvi', *geädekure* 'Kivijärvi' nevek, vagy a finnországi lappoknál az *Inari*, *Unari* szavak. A finn nyelvjáráásokban megfigyelhető, hogy a *järvi* szó *j* hangja eltűnt a nyomtaték hiánya

miatt: *kīmäarvi ~ kīmajärvi; kotarvemmä ~ kotajärvemmä, särkärvi ~ särkijärvi*. Ehhez a csoporthoz tartoznak továbbá a finn *-ri* végű nevek, mint például a *Kalmari, Atsäri*.

5. A finn földrajzi közneveket és a helyneveket alkotó képzők

A fentiekben felsorolt képzők használatára vonatkozó esetleges szabályszerűségek megfigyelése céljából azokat egyetlen, összesítő táblázatba helyezem el, mely így könnyebbé és átláthatóbbá teszi a munkát.

5. táblázat

Összegző táblázat

Képző	Földrajzi köznév	Helynév
-Are	<i>kumpare</i> 'kis domb', <i>lampare</i> 'kis tó, tavacska'	
-elma	<i>lahdelma</i> 'kis öböl', <i>notkelma</i> 'völgy, mélyedés'	
-(i)kkO	<i>heinikko</i> 'füves rét, kaszáló', <i>kivikko</i> 'köves terület',	
-iO	<i>aukio</i> 'tér', <i>lämpiö</i> 'előcsarnok'	<i>Vuolio, Mustio, Routio</i>
-(i)stO	<i>kirjasto</i> 'könyvtár', <i>kuusisto</i> 'fenyves', <i>lähistö</i> 'szomszédság, környék'	
-jA	<i>juomaja</i> 'ivó, kocsmá'	<i>Kalaja, Lohtaja</i>
-ke	<i>kieleke</i> 'hegyfok', <i>niemeke</i> 'kis földnyelv', <i>saareke</i> 'kis sziget'	
-kkA	<i>perukka</i> 'szél, távoli zúg', <i>pohjukka</i> 'fenék, vég, belseje vminek'	
-IA	<i>kanala</i> 'tyúkól', <i>myymälä</i> 'bolt', <i>pappila</i> 'parókiá'	<i>Lihula, Nigula, Ridala, Vigala</i>
-le		<i>Keitele, Kempele</i>
-listO	<i>takalisto</i> 'háttulja vminek'	
-llinen	<i>taivahallinen</i>	
-mA	<i>laitama</i> 'szélső, külső rész'	<i>Suorama, Rautasema, Lehtisema</i>
-mO		<i>Kuusamo, Ihamo,</i>
-mUs	<i>etumus</i> 'mell, előrész', <i>selkämys</i> 'hát, hátsó rész'	<i>Lintumus, Mäyrämys</i>

-nA		<i>Usmana</i>
-ne		<i>Kuorane, Lummene</i>
-nkA		<i>Liminka, Luhanka, Näljänkä</i>
-nki		<i>Rasvanki, Kiiminki, Toranki</i>
-nkO	<i>alanko</i> 'alföld, síkság', <i>tasanko</i> 'alföld, síkság'	<i>Aulanko, Jyränkö, Luhanko</i>
-nne	<i>harjanne</i> 'hegyhát', <i>jyrkänne</i> 'szakadék'	<i>Irjanne, Tarjanne</i>
-ntA		<i>Sarvanta, Pyhäntä</i>
-ntO	<i>kesanto</i> 'ugar, parlag', <i>suvanto</i> 'csendes víz'	<i>Vesanto</i>
-re		<i>Inkere, Koitere</i>
-ri		<i>Kalmari, Ätsäri, Inari, Kolari</i>
-ro	<i>koppero</i> 'kis szoba'	
-Us	<i>reunus</i> 'valaminek a széle, pereme', <i>sisus</i> 'valaminek a belseje'	
-Usta	<i>edusta</i> 'valami előtti hely', <i>reunusta</i> 'valaminek a széle'	
-vA		<i>Sulkava</i>

Az összesítő táblázat alapján elmondható, hogy a finn helyet jelölő szavak képzésében összesen 29 képző vesz részt. Ezek közül viszont csak 8 olyan képző van (-iO, -jA, -lA, -mA, -mUs, -nkO, -nne, -ntO), amely földrajzi köznevek, illetve helynevek létrehozásához egyaránt hozzájárul. Ezekben az esetekben feltételezhető, hogy a földrajzi köznevek analógiájára alakultak ki az adott képzővel ellátott helynevek. A felsorolt képzők közül 12 (-Are, -elmA, -(i)kkO, -(i)stO, -ke, -kkA, -listO, -linnen, -nne, -ro, -Us, -UstA) vesz részt csak földrajzi köznevek, és 9 (-le, -mO, -nA, -ne, -nkA, -nki, -re, -ri, -vA) csak helynevek képzésében. A köznevek képzésében – akárcsak a magyarban – szerepet kapnak a gyűjtőnévi funkcióval rendelkező képzők. A finnben ilyen képzők az -(i)stO, -(i)kkO: *kuusisto* 'fenyves' < *kuusi* 'fenyő', *saaristo* 'szigetek' < *saari* 'sziget', stb; *heinikko* 'füves rét, kaszáló' < *heinä* 'széna', *kivikko* 'köves terület' < *kivi* 'kő' stb.

A képzők közül igen szép számmal fordulnak elő olyanok, melyek kicsinyítő funkcióval is rendelkeznek: (-Are, -ke, -kkA, -kkO, -listo, -mA, -

nA, -nkA, -ne, -nne, -re, -ro). Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ezek közül csak a *-ma* és a *-nne* az, amely egyaránt megtalálható földrajzi köznevekben és helynevekben is. Itt is számolhatunk azzal, hogy a földrajzi köznevek mintájára a képzők átkerültek a helynevekbe is.

A 2007-ban megjelent *Suomalainen paikannimikirja* (a továbbiakban SP) lehetővé tette számomra, hogy konkrét helynévanyag vizsgálatával is kiegészítsem a finn helynévképzőkről szerzett eddigi tapasztalataimat. Mivel a könyv a szakdolgozat írásának utolsó fázisában jelent meg, így az időszűke miatt csak az általam tetszőlegesen kiválasztott A, H, K betűvel kezdődő helynevek csoportját vizsgáltam. Ezen helynevek legnagyobb része település, de vannak közöttük egyéb közigazgatási területek is (városrészek, közösségek stb.).

Az összegyűjtött anyag komplex elemzésétől jelen esetben viszont el kellett, hogy tekintsek. Ennek a következő okai voltak: a szerkezeti elemzésen belül a funkcionális-szemantikai elemzés még a magyar helynevek esetében is olykor nehézségekbe ütközik. A finn nyelvben ez hatványozottan igaz, hiszen maga a szótár is sok esetben bizonytalan, és olykor akár 3-4 lehetséges etimológiáját is megadja egy-egy szónak (ld. *Humppila*: 1. *Humpe* svéd férfinév, 2. *Humppi* finn férfinév, 3. *humppi* 'kis szántóföldvég'). A lexikális-morfológiai, a szintagmatikus, illetve a keletkezéstörténeti elemzés is felesleges, hisz az általam vizsgált anyag ilyen szempontból homogén, csakis egyrészes, képzett helynevek analízise a cél. Képzőt tartalmazó helynevek révén viszont magától értetődő volt a következő feladat: megvizsgálni, hogy az adott egyrészes helynevekben milyen képzők és milyen arányban vesznek részt a névalkotásban.

A három csoportban összesen 189 képzett, egyrészes helynevet találtam. Az összes vizsgált helynévnek (1247) ez 15,16%-át alkotja. A képzésben résztvevő képzők a következők: *-(i)nen, -iO, -(i)stO, -jA, -kkA, -kkO, -lA, -le, -mA, -mO, -nA, -ne, -nkA, -nki, -nkO, -ri, -rö, -Us, -vA*.

Az egyes képzők megoszlását az alábbi táblázat mutatja:

6. táblázat

Összesítő táblázat (SP: 14–31, 62–94, 119–213)

Képző	Szám	Százalék (%) ⁴
-lA	127	67,19
-(i)nen	20	10,58
-mO	9	4,76
-nki	6	3,17
-(i)stO	4	2,11
-iO	4	2,11
-jA	3	1,59
-Us	2	1,06
-nkO	2	1,06
-nkA	2	1,06
-kkO	2	1,06
-kkA	1	0,52
-ri	1	0,52
-rö	1	0,52
-ne	1	0,52
-vA	1	0,52
-mA	1	0,52
-le	1	0,52
-nA	1	0,52
Összesen	189	100 %

⁴ Az összes képzett név hány százalékát teszik ki az adott képzőt tartalmazó nevek

Az alábbiakban a képzők betűrendje alapján felsorolom az általam gyűjtött képzett helyneveket. Az adatok közzétevése során elsőként dőlt betűvel a helynevet jelölöm, majd ezt az adott szó lehetséges etimológiája követi (ahol több is van, azt számozással jelöltem, ahol nem ismeretes ott kihúzás történt) végül zárójelben feltüntettem, hogy az adott helynév a SP hanyadik oldalán található meg.

-(i)nen:

Askainen < 1. fi. *Asko* (személynév), 2. svéd. *aska* 'pórhal' 3. *aski* 'kőrís' (28.)

Auttoinen < 1. lp. *avžu* 'nyirkos liget', 2. lp. *aavtja* 'erdő', 3. *auhto* 'homokos talaj' (30.)

Auvainen < 1. germ. *Ava, Ave, Avi, Auwa, Auwe, Auwo* (személynév), 2. fi. *Auva, Auvi, Auvo* (személynév), 3. skand. *ava, ave* 'sziget', 4. *auva* 'sziget' (31.)

Hakoinen < – (64.)

Halinen < *Hali, Halo, Hali(kko), Halli* (személynév) (65.)

Hiittinen < *hiisi* 'kultusz hely' (79.)

Himoinen < *Himottu* (haluttu) (80.)

Höytiäinen < *höyty, höytyvä* 'virágon növő szőr' (94.)

Kankainen < *kangas* 'homokpuszta, száraz fenyőerdő' (133.)

Kauklainen < *Kaukla* < *kauka* 'hosszú' (145.)

Killainen < 1. germ. *Gilia ~ Gillin ~ Gille* (személynév), 2. *kilta* 'egység, közösség', 3. *killanketo* 'gyülekezőhely' (160.)

Koroinen < *koro* 'bevágás, mélyedés' (177.)

Kypäräinen < *kypärä* 'sisak' (205.)

Ahlainen < 1. svéd. *Asle* (férfinév), 2. *ål* 'víz alatti homokpad' (15.)

Anavainen < 1. ném. *Anafred, Anager, Anawan*, 2. fi. *Ana ~ Ani ~ Ano* (férfinevek) (23.)

Aninkainen < 1. svéd. *Aninger*, 2. fi. *Ani-, Ane-* (személynevek) (24.)

Artukainen < *Artu, Artukka* (keresztnev) (28.)

Kaamanen < lp. *kaamâs* ~ *gâmas* 'cipő' (119.)

Kalkkinen < *Kalkki* (személynév) (127.)

Kiimanen < *Kiima* (férfinév) (160.)

-io/-iö:

Ahvio < *ahven* 'süger' (16.)

Harvio < *harvaverkko* 'ritka háló' (72.)

Keistiö < – (149.)

Kemiö < *kemi, kemä* 'halászó hely' (153.)

-(i)sto/-(i)stö:

Ahvenisto < *ahven* 'süger' (16.)

Airosto < 1. skand. *AirikR* (*Erik*) (személynév), 2. *airisto* 'merítőháló'

Kuusisto < 1. *kuusi* 'fenyő', 2. *kuusokko* 'fenyves' (201.)

-ja/-jü:

Harmaja < *harmaa* 'szürke, ősz' (71.)

Kiehtäjä < *kiehtää* 'körbe megy, körbe fordul' (158.)

Kytäjä < 1. *Skytte* (személynév), 2. *kyttä* 'erdész', 3. *kytö* 'felső réteg égetés' (207.)

-kko/-kkö:

Halikko < 1. ném. *Halle, Hallo, Halike* (személynevek), 2. fi. *Halikka,

*Halikkoi (személynevek) (65.)

Kurtakko < lp. *gurhtie* 'búvár' (199.)

-kka/-kkä:

Höljäkkä < *höljä* ? (93.)

-la/-lä:

- Ahtiala* < *Ahti* ~ *Ahtia* (személynév) < *Ahdin* (mitológiai személynév) (16.)
- Aijala* < 1. germ. *Aio*~*Aia*~*Aiga*, 2. fi. *Aika*-, 3. skand. *Aghe*, *Aghi*, *Ake* (férfinevek) (17.)
- Ainola* < *Aino* (női keresztnév) (17.)
- Airaksela* < *Airaksinen* (vezetéknév) (17.)
- Akkala* < 1. *Akkanen* ~ *Akkoinen* (személynév) (19.)
- Alkkula* < *Alkku* (személynév) (22.)
- Alppila* < *Alppi* ~ *Alpit* (helynév) (22.)
- Alvettula* < 1. svéd. *Algot*, 2. ném. *Alould*~ *Alvoldus* (férfinév) (22.)
- Ampiala* < 1. *Ampiainen* (ragadvány-, személynév, 2. *ampiainen* 'darázs' (23.)
- Anjala* < *Ania* (személynév) (24.)
- Anola* < 1. *Ani*, *Ania*, *Anottu*, 2. *Anunder* (férfinév) (25.)
- Anttola* < ? (26.)
- Arantila* < *Aranti* (férfinév) (26.)
- Asikkala* < *Asikainen* (személynév) (28.)
- Askola* < *Asku* (személynév) (28.)
- Asuntila* < *Asmund* (férfinév) (29.)
- Attila* < *Atte* ~ *Atti* (személynév) (29.)
- Auvila* < *Auvinen* (vezetéknév) (31.)
- Haatala* < *Haatainen* (személynév) (63.)
- Hakkila* < 1. *Hak* (ragadványnév), 2. *Hakon* (ragadványnév) (64.)
- Hakunila* < *Hakon* ~ *Håkon* (keresztnév) (65.)
- Hallila* < *Halli* (ragadványnév) (66.)
- Halola* < *Halonen* (személynév) (66.)
- Harhala* < 1. *Hartvik* (személynév), 2. *harha* 'eltévedés, képzelgés, ábránd' (70.)
- Hartola* < *Harto* (személynév) (71.)
- Harviala* < 1. *Harvia* (személynév), 2. *harva* 'ritka, gyér' (72.)

Hatsola < 1. *Hatsonen* (vezetéknév) (72.)
Hattelmala < 1. ném. *Adalhelm, Hadelhelm, Adhelm* (személynév), 2. *Hattu* (személynév) (72.)
Hattula < *Hattu* (személynév) (73.)
Heinola < *Heino* (személynév) (74.)
Helilä < *Helge* (keresztnev) (75.)
Hennala < 1. germ. *Henn, Henrik* (személynév), 2. *Henrik* (keresztnev) (76.)
Herrala < 1. skand. *Herre, Herra* (személynév), 2. *hera* 'fényes folyadék' (77.)
Herttuala < *Herttuainen* (vezetéknév) (77.)
Hillilä < ném. *Hill, Hille* (személynév) (80.)
Hirsala < *hirvi* 'jávorszarvas' (81.)
Hirsilä < *hirsi* 'gerendafa' (81.)
Hollola < germ. *Holl, Holle, Hollo, Holloka* (személynév) (82.)
Houtsala < *hauta* 'gödör, verem' (84.)
Huittinen < 1. svéd *hwit* 'fehér, világos', 2. germ. *Hvide, Huide, Hvite, Witte* (személynév) (85.)
Huittula < 1. svéd *Hwit, Hwite* (személynév), 2. *huittu* 'csúcs' (85.)
Hujakkala < *Huja, Hujakka, Hujanen* (személynév) (85.)
Humikkala < *Humikka ~ Hummikka ~ Hunikka* (személynév) (85.)
Humppila < 1. skand. *Humpe* (férfinév), 2. *Humppi* (férfinév), 3. *humppi* 'kis szántóföldvég' (85.)
Hurttala < *Hurtta* (személynév) (87.)
Huruksela < *huru* 'keskeny öböl' (87.)
Husula < *Husu* (személynév) (87.)
Huttula < *Huttu* (ragadványnév) (87.)
Hyrkkälä < *Hyrkäs, Hyrkänen, Hyrkäinen* (személynevek) (88.)
Hyrskylä < 1. *hyrsy* 'köpű', 2. *härsy* 'bosszantás, játék' (88.)
Hyrylä < *Yrjö* (személynév) (88.)
Hyttilä < *Hytti, Hyttinen* (vezetéknév) (89.)

Hyvätilä < *Hyvättinen* (vezetéknév) (89.)
Hyttiälä < *Hyttiä* (ragadványnév) (90.)
Hyönölä < *Hyväneuvo* (személynév) (90.)
Härmälä < *Härmä* (férfinév) (93.)
Hättilä < *Häti* (ragadványnév) (93.)
Kaakkola < 1. *kaakko* 'búvár, északi búvár', 2. *Kaakko* (ragadványnév) (119.)
Kaarela < *Kare* ~ *Kåre* (férfinév) (120.)
Kaihtula < *Kaihtu*, *Kaihtunen*, *Kaihtulainen* (személynevek) (122.)
Kaipola < 1. *Kaipa* ~ *Kaipo* ~ *Kaipia* (férfinév), 2. *Kaipainen* (vezetéknév) (123.)
Kairala < *kaira* 'tavak közötti földterület' (123.)
Kaivoksela < *Kaivonen* (személynév) (124.)
Kaivola < *Kaivonen* (személynév) (124.)
Kalela < *Kalle*, *Kalli*, *Kallo* (személynév) (126.)
Kalvola < *Kalpa* (személynév) (131.)
Kammela < *kammi* ~ *kammio* 'padlásszoba, kamra, kicsi, sötét szoba' (131.)
Kansola < *Kansoinen*, *Kansonen* (személynevek) (134.)
Karhula < *Karhu* (személynév) (135.)
Karjala < *karja* 'állatállomány, jószág' (137.)
Karkkila < *Karkki (személynév) (138.)
Karkkimala < *Karkkima (helynév) (138.)
Karstula < *Karstunen*, *Karstu* (személynév) (140.)
Karttula < *Karttinen* (személynév) (140.)
Kasukkala < *Kasukka* (személynév) (142.)
Kasala < *Kasi* (személynév) (145.)
Kaukola < *Kauko*, *Kaukoi* (személynév) (145.)
Kauriala < *Kauria*, *Kaulio*, *Kautia*, *Kautio* (146.)
Kautiala < *Kautia* (ragadványnév) (147.)
Keimola < *Keimo* (ragadványnév) (149.)

Kernaala < *kernas* 'kellemes, hajlandó' (155.)
Kerttula < germ. *Gert, Gerhard* (férfinév) (155.)
Kestilä < *Kesti* (ragadványnév) (156.)
Kiiala < *Kiia* < *Malakias* (személynév) (158.)
Kiikala < 1. *kiikka* 'hinta', 2. *kiikkerä* 'változékony', 3. *kiikata* 'inog, ring' (159.)
Kiipula < 1. *kiipusta* 'mászik, kúszik', 2. *kiipoilla* 'mászik, kúszik' (160.)
Kilvakkala < *kilpi* 'tavirózsa, lilom' (162.)
Kimola < *Kimonen* (személynév) (162.)
Kinnula < *Kinnunen, Kinnari, Kinnu, Kinnu* (személynevek) (163.)
Kirjala < *Kirja* (személynév) (163.)
Kirjavalala < *Kirja* (személynév) (164.)
Kittilä < *Kitti* (személynév) (166.)
Kitula < *Kitu* ~ *Kittu (férfinév) (166.)
Klamila < *Glam* > *Klami* (vezeték-, vagy ragadványnév) (168.)
Klaukkala < *Klaukka* (háznév) < *Nikolaus* (szentnév) (168.)
Klemettilä < *Klemetsö* (szigetnév) (169.)
Kodjala < 1. *kotjo* ~ *kotju* 'hideg, zord, kopár', 2. *kotju* 'furcsa', 3. *Kodis* (név) (170.)
Kokkila < *Kokki, Kokkila* (háznév) (172.)
Kokkola < *kokko* 'sas, máglya' (172.)
Koljola < 1. *Koljo* (személynév), 2. *Kouvo, Kurko* (mitológiai személynevek) (173.)
Koljola < *Koljonen* (vezetéknév) (173.)
Kontula < *kontu* 'hely, ház' (176.)
Koukkela < *koukku* 'görbület, horog' (183.)
Kourla < *Koura* (személynév) (184.)
Kouvola < *Kouvo, Kouvonen* (személynév) (184.)
Krookila < *Krook* ~ *Krok* (ragadványnév) (186.)
Kuittila < *Kuitit* (ragadványnév) (188.)

Kukkola < *Kukko* (személynév) (189.)
Kukola < *kukò* 'kakas' (189.)
Kulmuntila < *Gudmund* (keresztnev) (192.)
Kumpula < *Gumme* (férfinév) (193.)
Kuokkala < *Kuokka, Kuokkanen* (személynév) (195.)
Kurala < *kura* 'sár, csatak' (197.)
Kurhila < *kuru* 'völgy, mélyedés' (197.)
Kurittula < *Kurittu* (ragadványnév) (198.)
Kurjala < *Kurjanen* (háznév, háznév) (198.)
Kuumola < 1. *kuhma* ~ *kuhmo* 'magas hely', 2. *kuumotta* 'fénylik' (201.)
Kuurila < *Kuuri, Kurländer* (ragadványnév) (201.)
Kylmälä < *Kylmänen* (vezetéknév) (203.)
Kyrölä < 1. *Kyrre, Körri, Körre* (ragadványnév), 2. *kytö* 'mocsárból nyert, megművelt terület' (206.)
Kyttälä < *Skyttä* (ragadványnév) (207.)
Käikälä < 1. *Käikä, Käikää, Käikkä* (személynév), 2. *käikäle, käikälä* 'hosszúkás' (209.)
Käpylä < *käpy* 'toboz' (209.)
Kärkkäälä < *Kärkäs* (ragadványnév) (210.)
Kärkölä < *kärki* 'vmi hegye, csúcsa' (210.)
Köörtilä < svéd. *Giurdher, Giordh* (személynév) (213.)

-le:

Kantele < *kansi, kanta* 'fedő, fej' (134.)

-ma/-mä:

Kultima < lp. *goldit* 'vízben lévő dolgokat keresni' (193.)

-mo/-mö:

Kaakamo < – (119.)

Kaatamo < *kaataa* 'dönt, kivág' (121.)

Kaltimo < *kalta* 'lejtő' (130.)

Kinahmo < *kina* ~ *kino* 'csorgó nyál, pókháló' (163.)

Kostamo < *kostaa* 'védeni a szélről' (182.)

Kostamo < *kostaa* 'visszafordít', *kostua* 'fordul' (182.)

Kuhnamo < *kuhnata* 'várakozni' (188.)

Kuolimo < 1. lp. *guolli* 'hal', 2. lp. *gullet* 'halászik' (195.)

Kuusamo < *kuusa* 'fenyő' (201.)

Käyrämö < *käyrä* 'görbe' (211.)

-na/-nä:

Karuna < *Karvu (személynév) (140.)

Karuna < 1. *karva* 'szőr, haj', 2. *karhu* 'medve', 3. *Krawna* (vezeték-név) (140.)

-nki:

Aatsinki < 1. *áhčči* 'apa', 2. *äččinj* 'sáska, tücsök', 3. *aaccik* 'sáska, rossz női lény' (14.)

Kallunki < 1. lp. *källu* 'arc, arcbőr', 2. lp. *káálluh* 'rénszarvasbőrből készült cipő' (129.)

Kihlanki < *kihla* 'járás' (158.)

Kiiminki < *kiima* 'párázás' (160.)

Kiminki < *kemi* 'mező, rét' (162.)

Kärinki < *karanka*, *käränkä* 'vízbe dőlt fa' (209.)

-nko/-nkö:

Aulanko < 1. gör. *aula* 'kormánydomb', 2. *oulu* 'árvíz', 3. *aulu* 'vízzel elárasztott terület' (29.)

-nka/-nkä:

Hyvinkää < *hyvä* 'jó' (89.)

Kuorinka < *kuoreh* 'viaszlazac' (196.)

-ri:

Kalmari < *kalma* 'gödör' (129.)

-rö:

Karperö < 1. *karppi* 'ponty', 2. *Karppi* (ragadványnév) (139.)

-us/-ys:

Alavus < *ala-* 'alsó-' (21.)

Kintaus < *kinnata* 'húz, vonszol' (163.)

-va/-vä:

Kiljava < 1. *kilja* 'mitológiai lény', 2. *killi* 'szem' (160.)

Igencsak szembetűnő a *-la/-lä* képző kiemelkedően magas száma. A képző 127 esetben alkotott helynevet a vizsgált anyagban, vagyis az összes képzett helynévnek a 67,19%-a jött létre ezen képző segítségével. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a minta alapján arra következtethetünk, hogy minden tizedik helynév e képző segítségével jött létre. Ezért aztán érthető, miért is hozza fel a szakirodalom legtöbb esetben a finn *-la/-lä* képzőt, amikor helynévképző bemutatása a célja. Ezt követően a második leggyakoribb képző az *-(i)nen*, mely a vizsgált képzett nevek közül 20 esetben fordult elő, azaz a 10,58%-a a vizsgált neveknek. Jóllehet a második helyen áll, mégis számát tekintve, már igencsak elmarad a *-la/-lä* képző után. Ezt követően a leggyakoribb képzők csökkenő sorrendben: a *-mo/-mö* 4,76%, a *-nki* 3,17%, az *-(i)sto/-(i)stö* és az *-io/-iö* 2,11%, a *-ja/-jä* 1,59%. Végül a legritkábbal előforduló képzők közül 1,06%-ban fordult elő az *-us/-ys*, *-nko/-nkö*, *-nka/-nkä*, és a *-kko/-kkö* képző, és csupán 0,52%-ban a *-kka/-kkä*, *-ri*, *-rö*, *-ne*, *-va*, *-ma/-mä*, *-le*, és a *-na* képző.

Érdemesnek tartottam megvizsgálni azt is, hogy az egyes csoportokon belül hogyan oszlottak meg a képzők. Ezt az alábbi táblázatban összegzem:

7. táblázat

A képzők előfordulása kezdőbetűk szerint (SP: 14–31, 62–94, 119–213):

Képző	A		H		K	
	szám	(%) ⁵	szám	(%)	szám	(%)
-(i)nen	7	(22,58)	3	(11,11)	10	(7,63)
-(i)stO	2	(6,45)	0	(0)	2	(1,53)
-iO	1	(3,22)	1	(3,70)	2	(1,53)
-jA	0	(0)	1	(3,70)	2	(1,53)
-kkA	0	(0)	1	(3,70)	0	(0)
-kkO	0	(0)	1	(3,70)	1	(0,76)
-lA	18	(58,06)	20	(74,07)	89	(67,94)
-le	0	(0)	0	(0)	1	(0,76)
-mA	0	(0)	0	(0)	1	(0,76)
-mO	0	(0)	0	(0)	9	(6,87)
-nA	0	(0)	0	(0)	1	(0,76)
-ne	0	(0)	0	(0)	1	(0,76)
-nkA	0	(0)	0	(0)	2	(1,53)
-nki	1	(3,22)	0	(0)	5	(3,82)
-nkO	1	(3,22)	0	(0)	1	(0,76)
-ri	0	(0)	0	(0)	1	(0,76)
-rö	0	(0)	0	(0)	1	(0,76)
-Us	1	(3,22)	0	(0)	1	(0,76)
-vA	0	(0)	0	(0)	1	(0,76)
Összesen	31		27		131	

Ha külön-külön vizsgáljuk meg az egyes csoportokban a képzett helynevek arányát, közel hasonló értékeket kapunk: vagyis az A betűvel kezdődő nevek 20,12%-a, a H betűvel kezdődő nevek 17,25%-a, míg a K betűvel kezdődő nevek 13,47%-a képzéssel jött létre. Mindhárom csoportban kimagasló a *-lA* és az *-(i)nen* képzők száma, míg a többi képző számát tekintve elhanyagolható az említett két képzőhöz képest.

⁵ Az adott csoportba tartozó képzett nevek hány százaléka keletkezett a vizsgált képzővel

Összegzés

A magyar és a finn helynevek vizsgálatát követően az alábbi konklúzió vonható le:

Jóllehet mindkét nyelvben a névkutatáson belül a helynevek vizsgálata igen fontos szerepet tölt be, mégis a vizsgálatok más-más irányba haladtak és más-más eredményekkel jártak. Az első igazán szembeötlő különbség, hogy míg a magyarban a képzett helynevek vizsgálata különösen fontos szerepet tölt be a névtani kutatásokban, addig a finn vizsgálatok esetében az alapvető vizsgálati elemek az összetett helynevek. Erre magyarázatul az szolgál, hogy a finn nyelvben a képzett helynevek etimológiai vizsgálata sokkal nehezebb feladatnak bizonyul, mint a magyarban. A vizsgált anyagban nem egyszer fordulnak elő olyan finn nevek (*Aatsinki, Askainen, Humppila* stb.), amelyekben a névnek akár háromféle értelmezési lehetősége is lehet. Az összetett helynevek vizsgálata ilyen szempontból viszont sokkal kézzelfoghatóbb. A másik jelentős különbség, ami az előbbiekkal szoros összefüggést mutat az az, hogy pontosan ezen terület elhanyagoltsága miatt, a finnben nem alakultak ki bizonyos alapvető terminusok, mint például helynévképző (erre a *suffixi, nimenmuodustussuffixi* terminus használata a gyakori), vagy akár a helynévképzés.

Ha összevetjük a helyet jelölő képzők rendszerét, ugyancsak szembe-tűnő, hogy míg a magyarban 11 képző vesz rész helynevek alkotásában, addig a finnben 18. A földrajzi köznevekben szereplő képzők száma a magyarban 15, a finnben 19. A magyarban helynevek és földrajzi köznevek képzésére egyaránt alkalmas képzők száma csupán 4, míg a finnben pontosan a duplája, vagyis 8. Összeségében tehát a magyarban 22, míg a finnben 29 képző vesz részt a helyjelölésben.

Ugyancsak figyelemre méltó, hogy a névadási modell a két nyelvben hasonló, és alapvetően két irány figyelelhető meg benne:

1. Köznév + képző: m. *agyag* + *-s* > *agyagos*; fi. *ahven* 'süger' + *-isto* > *Ahvenisto*

2. Tulajdonnév + képző: m. *János* + *-d* > *Jánosd*; fi. *Matti* + *-la* > *Mattila*

Az így alakult nevek száma és aránya azonban igencsak eltérő a két nyelvet illetően. Míg a magyar helynevek inkább a köznevekkel, addig a finn képzett helynevek inkább a tulajdonnevekkel, azon belül a személynévvel tartanak fenn szorosabb kapcsolatot.

Vagyis a névadás során a magyarban az adott terület valamilyen külső jegye, tulajdonsága a domináns, addig a finnben a legtöbb esetben az adott hely, a terület birtokosáról vagy használatjáról kapja a nevét. Mégse érthetünk egyet azzal a nézettel, miszerint a helynevek közszóként is használatos szavak fokozatos lexikalizálódásával váltak tulajdonnévvé. Ennek a folyamatnak a bonyolultságát olyan nevek bizonyítják, melyeknek közszói használatát sem a mai, sem a régebbi nyelvből nem lehet kimutatni: *Bivalyölés*, *Ökörnyúzó* stb. NYIRKOS szerint a kommunikációelmélet alapján a tulajdonnevek köznevekből történő kialakulását mindenképpen újra kell gondolni, hiszen ez olyan homonímiát jelentene, amelyeknek egyik tagja köznévi, a másik pedig tulajdonnévi funkciót látna el, és ez semmiképp sem felelne meg a kommunikációtól elvárható egyértelműségnek (NYIRKOS 1989: 291). A magyarban és a finnben viszont a beszélő és a hallgató számára legtöbb esetben mégiscsak egyértelmű, hogy az adott hangsor név-e vagy sem. A képzett helynevek esetén a magyarban világosan megkülönböztethető a köznévi és a tulajdonnévi forma, mégpedig a határozott névelő használatával: m. *Holnap utazom Szántóra.* ~ *Holnap megyek a szántóra.*

A két mondatban a határozott névelő megléte vagy hiánya világosan megkülönbözteti, hogy melyik esetben beszélünk tulajdonnévről és melyikben köznévről. A finn nyelvben elsősorban a kontextus nyújt segítséget a köznévi és a tulajdonnévi elkülönítésére: fi. *Tätä kuusikkoä pitäisi harventaa.* 'Ezt a fenyevest ritkítani kellne.' ~ *Kuusikko on hyvin rikas tila.* 'Kuusikko igen gazdag hely.'

Tehát feltételezhető, hogy a helynevek kialakulása sajátos, bonyolult folyamat, melyben nagy szerepet játszik adott társadalomban élők sajátos

névadási kompetenciája. Ennek elsajátítása során a névadó nem neveket „tanul”, hanem a már rendelkezésére álló névadási mintákat követi, s ezen minták alapján kikövetkeztetett névadási szabályokat használ fel, többek között a tulajdonnevek és köznevek megkülönböztetésére is.

Szakirodalom

- BÁRCZI GÉZA (1958): *A magyar szókincs eredete*. Második kiadás. Bp.
- BENKŐ LORÁND (1947): *Nyárádmunte földrajzi nevei*. MNyTK. 74. sz. Bp.
- BENKŐ LORÁND (1947): Két térszínformanév. *MNy*. 43: 27–32.
- BENKŐ LORÁND (1950): *-ka, -ke* képzős helységneveink kérdéséhez. *MNy*. 46: 143–145.
- BENKŐ LORÁND főszerk.(1991): *A magyar nyelv történeti nyelvtana I. A korai ómagyar kor és előzményei*. Bp.
- BENKŐ LORÁND főszerk. (1992): *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1. A kései ómagyar kor*. Bp.
- BENKŐ LORÁND (1998): *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Bp.
- BÉNYEI ÁGNES (2002): Az *-i* helynévképző az ómagyar kori helynevekben. In: *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet*. Debrecen–Jyväsckylä.
- BÉNYEI ÁGNES (2003): A *-d* képző a helynevekben: *MNyj*. 41: 45–50.
- BÉNYEI ÁGNES (2004): Az ómagyar kori helynévképzők és változataik. In: *Helynévtörténeti tanulmányok I*. Debrecen.
- D. BARTHA KATALIN (1958): *A magyar szóképzés története*. Bp.
- KIEFER FERENC (1998): A szóképzés. In: *Új magyar nyelvtan*. Szerk. É. KISS KATALIN–KIEFER FERENC–SIPTÁR PÉTER Bp. 222–260.
- HAJDÚ MIHÁLY (1981): Helyneveink *-d*-féle képzőinek funkcióiról. In: *Tanulmányok a magyar nyelv múltjáról és jelenéről*. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY–KISS JENŐ. Bp.161–172.
- HAKULINEN, LAURI (1979): *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Helsinki.
- HOFFMANN ISTVÁN (1983): Helynévkutatás Finnországban. *MNyj*. 25: 79–90.

- HOFFMANN ISTVÁN (1990): Könyv a finn helynevekről. *MNyj.* 28–29: 157–165.
- HOFFMANN ISTVÁN (1993): *Helynevek nyelvi elemzése.* DEMNyIK 61. Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN (2001): Mire jó a névtudomány? A finnországi névkultúráról. *FUD* 8: 225–237.
- INCZEFI GÉZA (1966): A névadás ökonómiája a föld megnevezésében. *MNy.* 62: 72–79.
- INCZEFI GÉZA (1970a): *Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata. Makó környékének földrajzi nevei alapján.* Bp.
- INCZEFI GÉZA (1970b): A leggyakrabban használt képzők szerepe a földrajzi nevekben. *MNy.* 66: 312–323.
- ISO= *Iso suomen kielioppi* Szerk. AULI HAKULINEN. Helsinki. 2004.
- ITKONEN, TERHO (1973): Suomen -lántä – adjektiivien historiaa. In: *Virittäjä* 4/1973. 381–388.
- JUHÁSZ DEZSŐ (1988): *A magyar tájnévadás.* NytudÉrt. 126. sz. Bp.
- KÁLMÁN BÉLA (1965): Viljo Nissilä: Suomalaista nimistöntutkimusta. *MNyj.* 11: 69–72.
- KÁLMÁN BÉLA (1989): *A nevek világa.* 4. javított kiadás. Debrecen.
- KÁROLY SÁNDOR (1970): *Általános és magyar jelentéstan.* Bp.
- KÁZMÉR MIKLÓS (1957): *Alsó-Szigetköz földrajzinevei.* MNyTK 95. sz. Bp.
- KERESZTES LÁSZLÓ (1972): KIVINIEMI, EERO: Suomen partisiippinimistöä. Ensimmäinen partisiipin sisältävät henkilö- ja paikannimet. *MNyj.* 18: 159–163.
- KIEFER FERENC –LADÁNYI MÁRIA (2000): A szóképzés. In: *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia.* Szerk. KIEFER FERENC Bp.137–214.
- KIEFER FERENC szerk. (2003): *A magyar nyelv kézikönyve.* Bp.
- KISS LAJOS (1995): *Földrajzi neveink nyelvi fejlődése.* NyelvtudÉrt. 139. sz. Bp.

- KIVINIEMI, EERO–PITKÄNEN, RITVA LIISA–ZILLIACUS, KURT (1974): *Nimistöntutkimuksen terminologia. Terminologin inom namnforskningen*. Helsinki.
- KIVINIEMI, EERO (1975): *Paikannimien rakennetyypeistä*. Suomi 118: 2. Helsinki.
- KNIEZSA ISTVÁN (1943–44): Keletmagyarország helynevei. In: *Magyarok és románok 1–2*. Szerk. DEÉR JÓZSEF–GÁLDI LÁSZLÓ. Bp. 111–313.
- KNIEZSA ISTVÁN (1949): Az *-i* helynévképző a magyarban. *MNy*. 45: 100–107.
- KRISTÓ GYULA (1976): *Szemponatok korai helyneveink történeti tipológiájához*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta historica, tomus LV. Szeged.
- LACKÓ TIBOR (2000): Volt-e szenvedő használata az *-ó/-ő* képzős melléknévi igenévnek? *MNyj*. 38: 283–99.
- LEHIKONEN, LAILA (2005): Finnish House Names and Their Connection with Surnames. *Onomastica Uralica*. 3. 7–17.
- LENGYEL KLÁRA (2000): A szóösszetétel In: *Magyar Grammatika*. Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp. 321–36.
- B. LŐRINCZY ÉVA (1962): *Képző- és névrendszertani vizsgálódások. Az -s ~ -cs képzővel alakult névanyag az ómagyarban*. NyelvtudÉrt. 33. sz. Bp.
- MEZŐ ANDRÁS – NÉMETH PÉTER (1972): *Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnévtára*. Nyíregyháza.
- MIZSER LAJOS (1979): Három finn névtudományi munka. *MNy*. 75: 246–250.
- NEMES MAGDOLNA (2005): *Földrajzi köznevek állományi vizsgálata*. Doktori disszertáció. Debrecen.
- NISSILÄ, VILJO (1962): *Suomalaista nimistöntutkimusta*. Helsinki.
- NYIRKOS ISTVÁN (1989): A tulajdonnevek hírértékéről. *MNyTK*. 183. sz. 290–294.

- NYIRKOS ISTVÁN (1997): A finn helynévkutatásról. *MNyTK* 209. sz. 491–498.
- PAIS DEZSŐ (1936): A *fa* alakváltozásaihoz. *MNy.* 32: 106–10.
- PÓCZOS RITA (2001): *Az Árpád-kori Borsod és Bodrog vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése.* Debrecen.
- PUSZTAI FERENC (2003): Jelentéstörténet és szójelentés-történet. In: *Magyar nyelvtörténet.* Szerk. KISS JENŐ– PUSZTAI FERENC Bp. 853–93.
- SP= *Suomalainen paikannimikirja.* Főszerk. SIRKKA PAIKKALA. Helsinki. 2007.
- TESZ= *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III.* Főszerk. BENKŐ LORÁND. Bp., 1967–1976. *IV. Mutató.* 1984.
- TÓTH VALÉRIA (1997): Vizsgálódások a korai ómagyar kor képzett helyneveinek körében. *MNyj.* 34: 147–70.

